

Az ökológiai tudatosság és világnézeti vetületei

Szakdolgozat

Témavezető:
Demeter Katalin

Készítette:
Vay Márton

az Eötvös Loránt Tudományegyetem Tanító és Óvóképző Főiskolai Kar
tanító szakos, negyedéves német műveltségterületi hallgatója, (IV./1/a)

2004 áprilisában

Ez a szakdolgozat újrapapírra készült

„Az emberiség két út előtt áll. Az egyik a teljes pusztulásba, a másik a tökéletes megsemmisülésbe vezet. Most mindannyiunknak össze kell fogni, mert minden bölcsességünkre szükség van, hogy a helyes utat válasszuk.”

Woody Allen

Miről, miként és miért?

(Bevezetés, a témaválasztás indoklása)

A dolgozatban az ökológiai katasztrófa mibenlétéről, okairól, és a megoldás lehetséges útjáról lesz szó.

Az ökológia szót ízeletve rendkívül tudatos névadásnak lehetünk tanúi. A kifejezés atyja, Haeckel ezt a szóösszetételt Darwin hatására választotta, ki a természet háztartásáról beszélt. A görög szótőben, az OIKOS-ban benne rejlik a ház, az élethez tartozó terület, a háztartás és végül a haza is, sőt: annak OIKUMENÉ (az egész emberiség otthona) értelmében is.

Az ökológia szó arra utal, hogyan lehet a Föld az ember méltó lakóhelye, hogyan lehet az *otthona*. Az ökológia Lányi András magyarázatában: együttéléstan.

„Inkább akarom átélni a megtörettetést, semmint tudni annak pontos definícióját.”

Kempis Tamás

Az első résznek rögtön az elején tisztázzuk alapvetésünket, mi szerint Földünknek az egészség és az egyensúly helyreállításához az elhatalmasodott férfi, jang pólust ellensúlyozandó a női, jint kell ismét előtérbe állítania. Bővebben hamarosan.

Az ezt követő körütekintésből kiderül, hogy a környezetvédelem meglehetősen szűk ketrecéből kilépve az ökológiai világnézet, (ökológiai politika?!) mezejére, mi minden probléma fűzhető fel egy közös, nem is olyan kacskaringós láncre. Számos példa fog „elhangzani”, -igyekeztem ezeket úgy összegyűjteni, hogy ne csak a romlás egymásra hajigált különböző megnyilvánulásainak kazla legyen, hanem kiderüljön, hogy okaik közül néhány alapvető közös. Akkor is, ha szociális, gazdasági, vagy tényleg szorosan vett környezetvédelmi ügyről van szó.

A második részben civilizációnkban uralkodó paradigmák, világképek közül vizsgálunk meg párat az ökológiai tudatosság, a fenntarthatóság mércéjével: a magyarországi történelmi egyházakat, a technika-hívő, tudományközpontúságot (ún. technofiliát, vagy technofil paradigmát), illetve egy uralkodónak, elterjednek még nem mondható, ám annál fontosabb irányzatot: James Lovelock Gaia-elméletét.

A harmadik részben a már leszüremkedő tanulságokkal a konstruktivitás jegyében azt fogjuk megnézni, hogy milyen bizakodásra okot adó tendenciák vannak.

Környezetünk állapota predestinált arra, hogy ökológiai témát válasszak szakdolgozatomhoz. Az ökológiai válság ténye és jelen ideje pedig arra predestinál, hogy ne semmire se kötelező, elvont, pusztán elméleti fejtegetésekbe bocsátkozzak, hanem igyekezzem az ökológiai filozófiát alkalmazott tudományként kezelni. Csak és kizárólag így érzem tisztességesnek, mert ha kinyitom az ablakot, és beleszagolok a levegőbe, ha kinyitom az újságot, és beleolvasok, (vagy keresem, hogy miről kéne olvasnom, - de nem írnak róla) egyértelműen látszik, hogy megengedhetetlen luxus volna nem gyakorlatiasan állni az ökológiai válsághoz.

„Bánatomat sérti, ki léha vigaszt
húz a fülembe;
anyánk a halott – a búcsúzóit ne
kuplé-dal zengje;
hazák vesztek el – ki meri siratni
verkli-futamokkal?”

„S jogunk van
- hisz halandók és élet-adók vagyunk –
mindazzal szembenézni,
mit elkerülni úgysem tudhatunk.
Mert növeli, ki elfödi a bajt.
Lehetett, de már nem lehet,
hogy befogott füllel és eltakart
szemmel tartsanak, ha pusztít a fürgeteg
s majd szidjanak: nem segítettetek!”

Illyés Gyula: Bartók
(Részletek –kielemés tőlem. V.M.)

Nagyjából a fenti okból vettem el a tudományos neutralitást is. Pár oldallal később részletesen lesz arról szó, hogy miért nem tekinthető többé fenntartások nélküli pozitív jelzőnek a tudományosság, a neutralitás pedig annál az egyszerű oknál fogva elfogadhatatlan, hogy a bőrünkről van szó, és hogy ég a ház. Úgy gondolom, a személyesség és a vállalt érintettség hitelesíti általában is a művet.

E dolgozat két fő tanulságot kíván levonni: egy egyik az, hogy bármely területen súlyos következményekkel jár, ha a jin-jang páros közül csupán az egyiknek biztosítunk teret; a másik pedig az előbbivel rokon holisztikus szemlélet fontossága és helyessége.

Következésképpen nem tehettem meg, hogy magam ne a fentiek szellemében cselekedjek. Ezért nem követtem a valóság egy, választott szeletében való elmélyülés módszerét, hanem igyekeztem a problémának minél több elemét a lehetőség szerint minél nagyobb látószögéből elemezni.

Ezeket az elveket követve nem volna meglepő, ha egy szakdolgozattól elvárt kritériumokat alkalmanként sértettem.

Körkép, a magasból

Jin-Jang

A dolgozatban azt próbálom meggyőzően tálni, hogy globálisan és lokálisan egyaránt az életünk majd' minden területére kiterjedő hangsúlyeltolódásra van szükség. Nagyjából az újkor óta, és jelenleg is a gazdaságunkban, oktatásunkban, szórakozásunkban, értékrendünkben, és még életünk annyi minden területében az ősi kínai gondolkodás által jangnak nevezett princípium (a férfi princípium) terjeng túl, és szorítja ki a női, a jin princípiumot.

Ahhoz, hogy a világot már létében fenyegető problémákon úrrá legyünk, elkerülhetetlen, hogy e két princípiumot egymással egyensúlyba hozzuk.

A jin-jang kifejezéseket akár úgy is mondhatnánk, hogy csupán az egyszerűség kedvéért használom. E dolgozat gondolatmeneteinek nyolcvan százaléka a meglehetősen suta és elhasznált szóval élve „misztikus” gondolkodás és szóhasználat hiányában is követhető, - csak úgy bonyolultabb körülírásokat, alacsonyabb szintű megfogalmazásokat kéne használni.

Egy már gyanúsán egyszerű példával élve: ha valaki túl sokat dolgozik, és rámenni látszik az egészsége, akkor azt javasoljuk neki, hogy pihenjen, lazítson egy kicsit. Vagyis: ha életében eluralkodott a jang, akkor sürgős szüksége lesz a jin princípiumra, különben egyensúlyával egyetemben ő is pusztulni fog.

Nem történik más e dolgozatban sem. A fenti problémával küszködő Földnek a fenti megoldást javasoljuk.

A két pólus főbb jellemzői

A valóság racionális, férfiúi, intellektuális fele a jang. Ez az oldal a bal agyféltek területe: itt az analitikus, az okokra alapozott gondolkodás az úr, mely racionális döntéseket hoz. Bár ha baj van, a kisebbik rosszat keresi, bőven kerül ésszerűtlen helyzetekbe. A sors biztosan forgó kereke itt is működik: a női irracionálissal szemben az intellektus tehetetlen lesz.

A férfias, jangi gondolkodásmód erőlteti elismerésre méltó kitartással azt az rendszerelméletileg hibás elképzelést, hogy egy problémát „ugyanabból, de még többet” módszerrel meg lehet oldani. (Lásd: „Egyetlen problémát sem lehet ugyanazzal a gondolkodással megoldani, mint amelyik előidézte.” Albert Einstein) Ennek súlyos következményeit később fogjuk vizsgálni. A janghoz tartoznak a hagyományos értelemben vett férfias tulajdonságok: gyakorlatiasság, aktivitás, erő, erőltetés, harc, küzdelem, verseny, teljesítmény, dinamika, sebesség, uralom (leginkább: a természet, a külvilág felett), anyagiasság.

Ehhez az archetipikusan férfi oldalhoz tartozik a leadó, a kisugárzó elv, ez inkább a külsőre, a külvilág felé irányul, míg a női pólus a belsőre.

A túloldal a női oldal, a jobb agyféltek, taoista elnevezéssel a jin pólus. Ez az analóg világértelmezésnek felel meg, mely néhány századdal ezelőttig még túlsúlyban volt. Ez a tudománnyal szemben a művészetek világa, álmoké, megérzéseké, a meditációé, s hogy valami kevésbé gyanúsat is említsünk, a szintetizáló gondolkodásé is, mely olyannyira nem tud mit kezdeni a másik oldal uralkodó diszkurzív gondolkodásával.

Ehhez az archetipikusan női oldalhoz tartozik a befogadás, a visszatükrözés, a csend és a hallgatás, s a hagyományos értelemben vett női tulajdonságok: a passzivitás, a lassúság, a befogadás, az együttműködés (szemben a versenyzéssel), a lágyság, szelídség erénye.

A jang dominanciája

Ha belegondolunk, a globalizáció valamennyi problémáját a férfiak, vagy a férfi pólus túltengése okozza. Sőt, ennek az állapotnak fenntartása is a férfiak műve. Ez jórészt a következő részben kerül indoklásra.

Vegyül például az energia-igényünket. A jang gátakat emel, folyók folyásirányát változtatja meg, hegyeket tüzel el, (újabban a nemzeti parkok erdeit is: mint megújuló energiaforrást), hatalmas erőművekből látja el a fél országot villannyal, -és eszébe sem jut, hogy mennyivel egyszerűbb és tisztább volna magához engednie a természet energiáit. A Nap naponta 15 ezerszer annyi energiát ad, mint amennyire szükségünk van, a biomassza tízszer, a szél harmincöttször és a vízi erő is a szükséges mennyiség felét. Megjegyzendő, hogy civilizációnk hallatlan energiaigényessége is a jang pólus dominanciáját jelzi.

Alapvetően a sürgés-forgás is az aktív, nyughatatlan jang jellemzője.

Az európai szabadpiac beindulása óta 150%-al nőtt meg Európában a szállítás okozta lég- és zajszennyezés. Mára az teljesen mindennapos, hogy a holland burgonyát lefurikázzák kamionnal Olaszországba, ott megtisztítják, s viszik vissza Hollandiába csomagolni. Aztán hogy hol adják el, arról még szó se esett. Ráadásul többnyire kamionnal, s nem vonattal, ami a környezetet minden szempontból nagyságrendekkel kevésbé terhelné a zajjal, a kibocsátott mérgekkel. A szabad piac, a globalizáció „vívmánya”, hogy a német vaj Kenyában, s a főként a tejgazdaságából élő Mongóliában olcsóbb, mint a helyi. Ami ugye, azért mégiscsak érdekes. Mindez nem jelentene olyan fojtogató problémát, ha egy átlagos repülőgép csak felszálláskor nem boldogítaná a földön rekedteket nagyjából másfél tonna széndioxiddal, az egyik leghatásosabb éghajlat-változtató gázzal. Ezt a gigantikus és eszetlen sürgést-forgást csak különféle bűvésztükkökkel kikozmetikázva lehet gazdaságosnak mondani. Mert ha pusztán a rakomány vaját nézzük, amit a jó pár tonna adómentesnek megtartott kerozint elfüstölve viszünk el Mongóliába, s ott pár fillérrel olcsóbban el tudjuk adni a helyieknek, akkor csak ezt az üzletet nézve a vásárló is jól járt, meg mi is.

Jelenleg az a helyzet, hogy gyorsabban nő a világkereskedelem, mint a termelés.

A külvilág-centrikus, extrovertált jang dominanciájának eredménye, hogy a külső, a külsín fontosabbá vált a belbecsnél, a tartalomnál. Kellőképpen alátámasztja ezt, hogy vásárlásainknál kifizetett pénzünk nem kis részét a reklámok megtervezésére és kivitelezésére fordítják, hogy a piacgazdaság beköszöntével az elérhető áruknak inkább a mennyisége és színessége nőtt, s nem a minősége javult. A marketing-szakokon már az első félévben tanítják: a vevő sokkal inkább egy image-t, egy identitást vásárol, sem mint egy tárgyat. (Amire persze a vevő pénzéből teremtik meg az igényét.)

Ugyancsak a jang princípium jellemzői (is) magyarázzák a folytonos szerzési vágyat, a tárgy-éhséget. A fejlett ipari országok termelésének nagyjából 85%-a fegyverkezésre és az ún. cucc-iparra megy el. (György Lajos: Tud itt valaki

megoldást?) (Cucc-ipar: alapján véve felesleges, eldobható, egyszer használatos termékek, illetve olyan áruk, amiket pár év használatra terveznek, gondolva a következő széria terítésére.) Hogy a fegyverekre fordított hihetetlen mértékű összegeket a férfi vagy a női pólus dominanciája magyarázza, gondolom fölösleges fejtegetni.

Mindenképp szót kell még ejteni az eddigiekkel szoros összefüggésben kialakult pénzcentrikusságról. Nem a pénz létezésével van gond, hanem azzal, hogy első számú értékmérővé nőtte ki magát. Azzal, hogy gyakorlatilag alig maradt valami, ami ne volna pénzre átváltható, pénzen megvásárolható. Kihalás előtt álló madarak tojása, az aszfaltút nyomvonalába nőtt bánáti bazsarózsa, a légkörbe pumpált üvegházgázok tonnái. S ugyanez, másképp: egy ország életszínvonalát kizárólag GDP-ben adják meg, ami nem jelöl mást, mint az egy főre jutó nemzeti összterméket. A GDP érzéketlen arra, hogy egy főre mennyi zöld terület jut, hogy milyen az ország lakóinak egészsége, hogy milyen a szociális háló, hogy járnak-e a tízéves gyerekek iskolába, vagy szőnyeggyárakban dolgoznak, hogy jobb legyen a GDP-jük mutatója. Amikor a kilencvenöt százalékban férfi politikusok ígéretnek, a GDP javulását ígérik, az a cél, ami igazol minden mást, amiért szabad a jövő nemzedékek életlehetőségeit a minimálisra redukálni. A jang pólus ezen a téren gyakorlatilag kizárólagos dominanciára tett szert: mindent föláldozunk, hogy a pénzalapú mutatókat hizlaljuk, minden olyat (a jinhez tartozó értékeket), amire egyre inkább szükségünk volna.

Térjünk csak egy kicsit vissza a Mongóliában eladott német vaj példájára. A vajat eladták, olcsóbban, mint a helyit, és a GDP alapú gazdaság szemlélet itt megáll, s elégedetten levonja a maga következtetését. A világ azonban nem csupán ebből a biznissből áll. Mert közben a levegőben hagyunk több tonna mérget, s hátrányos helyzetbe hoztuk egy szegény ország tejtermelőit. Ha mindazokat a valós károkat is beleszámítanók ebbe a rendszerbe, amiket a temérdek teljesen fölösleges szállítás eredményez, és ne adj isten belekalkulálnák az üzemanyagárakba is, mindjárt kiderülne, hogy az ilyené globalizált szabad piac messze nem gazdaságos. Nem számítják bele a savassá tett esők által kipusztított erdőket, a mára természetessé vált légszennyezés okozta tömegessé váló allergiás megbetegedéseket, a kamionforgalomtól megrepedő házfalakat, felújítandó autópályákat, a zajszennyezés következtében észrevétlenül, de annál valószínűbben növekvő pszichés terhelést, az ennek következtében lecsökkent ellenálló képességet, a munkanélkülivé váló mongol tejtermelőt és családját, és még oldalakon keresztül lehetne sorolni mi mindent.

Még sokan megtehetik, hogy minderre megvonják a vállukat. Ha azonban Ön egy olyan autópálya közelében él, amit egy várhatóan külföldi cégnek kiadtak kezelésre (magyarul fizetőssé tettek), akkor a faluján átmenő és hirtelen megduplázódott forgalmat hallgatva nem fogja ezt tenni. Vagy ha az Ön gyermekének szervezete is allergiával válaszolt a megnőtt környezeti terhelésre, a benne felhalmozódott káros élelmiszer-adalékanyagokra. (Vay Márton: Birodalmat építsünk vagy édenkertet? Magyar Nemzet, 2003. április 12.)

Aki mindent csak a pénz szempontjából képes látni, az felelőssé válik azért, hogy előbb-utóbb minden megvásárolhatóvá válik.

Érdekes, hogy a férfiak, a világot lehengerlően potens jang pólus a diadalmenet árát a saját potenciája hanyatlásával egyenlíti ki. Míg a jang kinn, a világban győzedelmeskedik, addig a férfierő világában ugyanilyen ütemben olvad: az impotencia tipikus menedzserbetegséggé vált, a terméketlenség pedig a nyugati civilizációban lassan népbetegséggé. Az is jellemző, hogy a testépítők által használt izomépítő szteroidok és egyéb varázsszereknek van egy olyan mellékhatása, hogy míg kifelé impozáns, fenyegető férfierőt mutatnak, addig egy sokkal fontosabb síkon

ugyanezt lenullázzák. A túlerőltetett Jang nem egészséges. Ugyanez a természetlenné válási folyamat zajlik le a mikrobiológia szintjén. Nyugat-Európában a férfiak ejakulátumában a spermiumok száma ötven százalékkal zuhant vissza a második világháború utáni adatokhoz képest. Nem meglepetés, a minőségük is romlott. (A betegesen túldimenzionált férfi archetípus mellett ezt Gaia a túlnépesedés elleni lépésének is tekinthetjük. Vélhetőleg mindkét magyarázat megállja a helyét, egymással párhuzamosan.) Amerikában a kilencvenes évek végén készült felmérés szerint a fiatal férfiak negyvenkét százaléka nemzőképtelen. Bölcs iróniával jellemző, hogy a modern férfi tipikus jelképe a nyakkendő lett: a hímtag egyértelmű szimbólumaként naphosszat ernyedten lóg a férfiak nyakában. Goethe Faustja, s Rockefeller is (Márpedig ingyenebédnek nincsenek!) megmondta: mindenért fizetni kell. Ez történik most is. A vér, a vitalitás hordozója egy adott mennyiség. Ha a teljesítménykényszernek engedelmessé válva ezt túlzott mértékben fordítjuk az agyunkra és az izmainkra, érthető, hogy nem marad belőle elég az altestbe. Bele lehet kényszeríteni különböző vegyszerekkel, (például Viagrával) de akkor máshonnan fog hiányozni. Ami nem valami egészséges. Minden elfojtással az a baj, hogy az adott princípium aktivitása az „árnybirodalomban” fokozódik. Jelen esetben a puha, lágy, passzív női jin lett kénytelen új területeken megnyilvánulni. (Rüdiger Dahlke: Mitől beteg a világ?)

Felborult az egyensúlyi állapot, az élet szempontjából oly fontos homeosztázis, s mi a szokott makacs ostobasággal a már régen csődöt mondott módszerrel próbáljuk orvosolni: „ugyanabból, még többet”! Az emberiség túl sokat vállalt az aktív jangból, s most ezért fizeti meg az árat. S ahelyett, hogy megállna szusszanni egyet, s átgondolná, problémái miben gyökereznek, (vagyis a jin-pólus magatartását követné), tovább rohan, tovább ostromozza magát. Csak egy kicsit jobban kell igyekeznünk, s akkor megoldjuk a problémát!

Erről van szó, amikor gyógyszerek mellékhatásain újabb gyógyszerekkel akarnak segíteni, amikor a kibocsátott üvegházgázok miatt kilyukadt ózonpajzs befoltozására úrhajókkal akarnak ózont hordani a sztratoszférába. (Vizi E. Szilveszter példái, komoly, tudományos szaklapokból.) Amikor a túlburjánzott városi autóforgalmat újabb utakkal akarják csökkenteni, és amikor a munkahelyi stresszt drága kikapcsolódással, wellness-hétfvégék megfizetésével „oldják meg”.

És egy fájdalmas, élő példa: a Duna szabályozása. A jang mámorába borult döntéshozók helyre akarják állítani a Duna (általuk) tönkretett ökológiai egyensúlyát. Gátakkal, zsilipekkel, fenékküszöbökkel, vízátemelésekkel, mederkotrásokkal, partfalerősítésekkel. Hajózni akar a Dunán, s hiába hajóznak több száz éve, ő úgy érzi, a nagyobb, hatékonyabb hajókhoz kell sokkal nagyobb költségekkel alakítani a Dunát, ahelyett, hogy a dunai hajókat igazítanák a Dunához. Föl se merül, hogy a természetes állapot helyreállítását nem műszaki megoldásokkal kell csinálni, hanem: *nem kell csinálni*. Hagyni kell a folyót békén. A jang azonban erre képtelen, úgy érzi, ha nem uralja a világot, akkor az ellenségessé válik.

A dolgozat későbbi részén részletesebben fogjuk tárgyalni ugyanennek a jelenségnek az archetipikusan megintcsak a janghoz tartozó tudomány területén való megnyilvánulását.

Ha magunkat és világunkat újra egyensúlyba akarjuk hozni, akkor e két pólus közötti egyensúlyt helyre kell hoznunk. Előbb-utóbb egyetlen túlzott kilengés se kerülheti el a korrekciót. Minél súlyosabb az egyoldalúság, a helyrezökkenés annál fájdalmasabb lesz. S itt aztán vére menően igaz, hogy nemakarásnak nyögés a vége. A szabad akaratunkból megtörtendő kiegyenlítés feltétele, hogy felfogjuk: az egyén a természeti világ része, ebből a szempontból pont olyannyira, mint a kavics a

folyómederben, vagy mint egy cinege bélbaktériuma, ebből következően ugyanazoknak a törvényeknek engedelmessé válik: egymásra vannak utalva. De a megértéshez hidat kell verni a modern tudományos világnézet és az ősi filozofikus tudományok, mítoszok, vallások között.

Körkép, lejjebb ereszkedve

„A romlási folyamat, mit a modern korban – nem tudni miért - fejlődésnek neveztek el...”

Hamvas Béla

„A fejlődés: a mind alacsonyabb igények egyre leleményesebb kielégítése.”

Buji Ferenc

Azt hiszem, axiómaként elfogadhatjuk, hogy egy ország jövője attól függ, hogy milyen a fiatalsága.

Akkor nézzük, hogy a mi civilizációnké milyen:

Először is, az ifjúságnak, akár csak a felnőtteknek, nincs ideje. A kilencvenes évek elején az akkori fiataloknak átlagosan napi negyvenöt perccel volt több szabadidejük. Viszont a gyerekkénti felnőtté válásuk további jeleként hallatlanul megnőtt a gazdasági jelentőségük: a tévék nézettségét vizsgálva a hirdetések számára legértékesebb a fiatal korosztály, bővebben a tizenöt és negyvenkilenc év közöttiek. Igaz, hogy egy ötvenéves nőnek több pénze van, mint egy kamasznak, de a hirdetések hosszú távon gondolkodnak. (Örüljünk neki, hogy legalább a bevetés szempontjából képesek erre.) Kortársaik közt státuszukat a ruhák márkája és a mobiltelefonuk típusa határozza meg. Egy Európai Unió felmérés szerint már a tizenkét évesek is aggódnak a karrierjük, a jövőjük miatt. (!!!) (...)

A termékek márkajelzéseit minél láthatóbban kell hordani - ekképp válnak két lábon járó, nem hogy ingyenes, hanem fizető reklámhordozóvá. Ez persze tovább növeli az elkötelezettségüket: jobb híján a Nike életérzés is megteszi, ha mást nem találnak. A mobil legyen minél kisebb, szóljon minél gyakrabban, ha nem hív senki, végig kell próbálni a napközben csengőhangokat, esetleg megmutatni a haveroknak a több száz forintért letöltött logókat, „képüket”, humoros, előre gyártott SMS-eket. Játszani is lehet vele, jobban, mint egy másik gyerekkel, egy labdával, - kitölti az egész életet, és ezért a mobilszolgáltatók mindent meg is tesznek.

Jól megfigyelhető, hogy a maga helyéből kinőtt, elszabadult jang a gyermekkor világát is a saját képmására fordította. Mindazok az értékek, hangsúlyok, mik a jang sajátjai (verseny, pénz, harc, agresszió), amint lekerültek a gyermekek világába, károsá és pusztítóvá váltak. Az imígyen kiszorított jin (passzivitás, lassúság) megint csak kerülő úton szerzi meg a maga terét:

Mindemellett egyre gyakoribb, hogy akár még harmincévesen is otthon, a szülői házban éljenek: magukat a lehető legnagyobb mértékben távol tartva a nagyvilágtól. Itt a leghelyénvalóbb nagyra nőtt csecsemőkről beszélni. Ezek közt egyrészt olyan ifjú karrieristák vannak, akik az olyan lényegtelenebb feladatokat, mint

például a mosás, főzés a mamára hagyják, de a másik nagy csoport a tévét nézi, s hever a kanapén.

„Na nem, tiltakozom: a tévés valóságshowkat azért nem én találtam ki!”

Hermann Göring

„A 82. részben Ross dokit elüti egy gurulós hordágy.”

Nostradamus

„A reklám után a Nemzeti dal, majd Táncsics kiszabadítása. Kérem, maradjanak velünk!”

Petőfi Sándor

Egyre több az olyan fiatal, aki csak az iskolába menet hagyja el a szülői házat, s onnan is menekül vissza a védett tévésobába, hogy onnan nézze a világot, vagy azt, amit belőle mutatnak neki. (Manipulált természetfilmekben csodálják meg Ausztrália állatvilágát, miközben mit sem tudnak arról, hogy a Pilisben milyen ökocídium folyik a természet ellen.) Ezek a kedvüket vesztes fiatalok nem harcolnak, neveltetésük olyan volt, hogy az első nehézségekre kedvüket veszítették, s a kikapcsolódást választották életcélnek – vagyis a tudatuk kikapcsolását. A jin visszaüött. (Mondjuk azt, hogy nem találnak értelmes jövőképet, meg lehet érteni.)

De nézzük a másként szerencsétlen fiatalok sorsát, vagy ahogy mondani szokták a kevésbé szerencséseket. Számos becslés létezik, de a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet becslése (ami egy közepes értéknek tekinthető) százmillióra teszi azok számát, akik a világon explicite rabszolgaként dolgoznak. Minderről nehezen tagadható, hogy a globalizáció jelen formájának következménye. A világgal való bánásmódunk, a gazdasági rendszerünk következményei még itt, a mindentől nagyjából megóvott Nyugaton is egyre fojtogatóbbak, a harmadik világot viszont olyan mérhetetlenül súlyos nyomorba juttatta, mely korunk szégyenletes botránya. Mindez közelebbről nézve olyan visszataszító, hogy még a botrányéhes közönség is szívesebben foglalkozik olyan (ehhez képest) álgusztustalanságokkal, mint a valóságshowk analízis nemi élete, vagy a minél véresebb akciófilmekkel. Az árnyoldal ősi szokás szerint tabutéma.

„A büszkeség az embert uralomra vágyóvá teszi. Ezen oknál fogva a rabszolgák munkáját többnyire előnyben fogja részesíteni a szabad emberek munkájával szemben, amennyiben egy módja van rá.” –írta Adam Smith, a kapitalizmus atyja A nemzetek gazdasága című könyvében (24. oldal), 1776-ban. Még mindig igaza van. Mindezt a harmadik világ végletekig kiszolgáltatott tömegeinek léte teszi lehetővé: a nagyvállalatok a minél nagyobb nyereség érdekében szorítják minél alacsonyabbra a szükséges rosszként tekintett bérkifizetéseket. A rabszolgák hatalmas túlkínálata miatt zavarhatnak el bárkit, ha okot látnak rá. Azt, hogy milyen mértékben támogatjuk rendszerünkkel a rabszolgaságot, s hogy mennyire megnehezítjük e tekintetben a szegényebb országok dolgát, egy példán keresztül mutathatjuk be: amikor a perzsa sah az 1970-es évek végén betiltotta országában a gyermekmunkát, a perzsaszőnyegek ára, hogy ez logikus is, megemelkedett. A szőnyegipar azonban nem vállalta ezt, hanem továbbköltözött Nepálba, Indiába, Pakisztánba. Ahogy ezt az ideiglenesen nálunk állomásozó multik is teszik. A következmény: a perzsa szőnyeg továbbra is elképesztően olcsó, igaz, hogy nem Perzsiában készül, hanem indiai, nepáli, pakisztáni gyerekek munkájával. A haladó irániak meg kiszorultak a piacról.

Egy kis adalék a fejlett, kultúrált Nyugat mítoszához.

Az emberek nem akarják, vagy tényleg nem is tudják tudni, hogy az olcsóság iránti vágyuk ilyen következményekkel jár.

Másik példa: a Nyugat édesszájúsága nem volna kielégíthető (ilyen olcsón), ha a harmadik világban élő gyermekek nem dolgoznának rabszolgaként a kakaóültetvényeken. (Az édes íz archetipikusan a női, a jin oldalhoz tartozik. Azt, hogy a huszadik század végére a cukorfogyasztás sokszorosára nőtt a század elejének, megint csak azt jelzi, hogy kínzó hiányát érezzük az életünkben kiszorított jinnek, illetve mindannak, ami hozzá tartozik.) A kakaóültetvényeken dolgozó gyerekeket többnyire Maliban, Togóban, Nigériában vagy Gabonban fogdossák össze, illetve csábítják el őket szép ígéretekkel. Az Unicef becslése szerint egyedül ebben a régióban húszezer gyermek dolgozik a kakaóültetvényeken. Áruk egy karton cigaretta körül mozog, ami valóban jutányosnak mondható. (Rüdiger Dahlke: Mitől beteg ez a világ? 92.) Legfőbb dolgoztatójuk a Kraft-Foods Austria, a Milka és a Sport-szelet gyártója –igazán megérdemli, hogy leírjuk a nevét. Ugyanez a Kraft-Foods az idén világszerte húsz gyárat zárja be, köztük a magyarországit is, mert fő konkurensének nagyobb volt a nyeresége. Neki kisebb mértékben nőtt, mint ahogy azt várták. Ha mindehhez gondolatban hozzátesszük, hogy a cukor-fogyasztásra gyakorlatilag rászoktatták az emberiséget, s hogy a csokit boldogsághormonjaink stimulálására, önmagunk vigasztalására esszük, és esetleg egy-két kedves, gyermekközpontú kakaóreklámot is felidézünk, társadalmunk működéséről igen undorító képet kapunk.

És az egész még bizarrabbá válik, ha arra gondolunk, hogy manapság semmiféle problémát nem jelent, hogy dollármilliárdokat felemésztő háborút indítsanak (indítsunk) egy olajmező elfoglalásáért („felszabadításáért”), vagy hogy „van rajta sapka, nincs rajta sapka, akkor is” alapon a földön buzgólkodó, tömegpusztító fegyverekkel machináló számos diktátor közül az egyik ellen új háborút indítsanak; mégis, a nyugati világból egy kiadós bojkottfelhívás vagy egy erőteljesebb fenyegetés ezeknek a gyermekeknek és családjaik érdekében elképzelhetetlennek tűnik.

A fejlett Nyugat nem ismer megalkuvást, minden szükségletét ki akarja elégíteni. A legális, nem titkolt szükségleteit az egész világot behálózó globalizált gazdaság elégíti ki, míg az alsó pólushoz tartozó (a jinhez tartozó mámor különféle típusai), kirakatba nem tehető illegális igényeire ott vannak a szintén globalizált bűnszövetkezetek, akik a prostitúciót és a kábítószer-kereskedelmet intézik. A székér megy.

„Az élet annyira elveszti önmagát, hogy nem élet többé, hanem zoológiai tenyészetből és démoni őrjöngésből sajátságosan összetett létezési határesetet, amit folytatni lehet ugyan, de nem érdemes.”

Hamvas Béla

Hogy a rendszer továbbra is fenntartható legyen, gondoskodni kell az emberek álomban tartásáról, kikapcsolásáról, vagyis a szórakoztatásukról, kikapcsolódásukról. Ha ugyanis a nyugati ember választott életformájának következményeivel és háttérével megismerkedne, nagy valószínűséggel változtatna rajta. Ezért a szórakoztatóipar és annak zökkenőmentes működése kulcsfontosságúvá vált. S miként a drogoknál, ez esetben is gondoskodni kell a bejuttatott ingerek folyamatos növeléséről, különben a paciens immúnissá válik és fölébred.

A legújabb mobiltelefon technika, az UMTS fejlesztői most azon fáradoznak, hogy a számítógépes szórakoztató programokat átirányítsák a mobilokra, hogy még azt a kevés szabad időt is az (ő felfogásuk szerint) hasznosan, nekik nyereséget termelve töltsük el. (Rüdiger Dahlke: Mitől beteg ez a világ? 104. oldal) Johannes Fromme médiapedagógus írja: „A cél a semmittevés, a tétlenség, valamint az, hogy ezt a fajta nyugalmi állapotot kibírjuk. A médiák által kierőszakolt kulturális változás lényege éppen a tényleges, a valódi nyugalom eltüntetése.” (Johannes Fromme: A média, mint társadalmi nyugtató, Ökotáj, 2002. III. szám) A dolog szépen halad: a múlt (XX.) század kezdete óta az emberek alvással, pihenéssel töltött ideje átlagosan két-három órával csökkent. Az ember azért megmaradt annyira biológiai lénynek, hogy hosszú távon károsodásokat okozzon neki egy évezredek, milliók alatt kialakult regenerációs idő ropke száz év alatti ilyen jelentős csökkenése.

A szabadpiac, és annak hatásai

Günther Schwab már évtizedekkel ezelőtt az alábbi szavakat adta Mefisztó szájába a *Der Tanz mit dem Teufel* (Tánc az ördöggel, Berlin, 1974.) című művében: „Véghezviszem, hogy a gazdaság magánkézen nyugvó hatalma nagyobb legyen, mint az államé, s így ő legyen az állam ura. Olyan összefüggések vannak itt, melyekről a világ nyilvánossága sohasem fog tudomást szerezni.” S lőn.

A General Motors éves árbevétele nagyobb, mint Izrael nemzeti összterméke, az Essoé pedig nagyobb, mint például Lengyelországé. 161 olyan ország van a földön, melyeknek nemzeti összterméke az amerikai Wal-Mart szupermarketlánc éves árbevétele alatt van. Bill Gates magánvagyonja nagyobb, mint a kilenc legszegényebb ország összes vagyona, mindent beleszámítva: kecskét, utat, kunyhót, autókat; vagy mint Amerika legszegényebb negyven százalékának együttvéve. Ez még így önmagában nem lenne baj, ha az ebből fakadó hatalmat jóra használnák föl, vagy legalábbis nem az ilyen rosszra. (Kenneth Boulding Sajnos-elmélete szerint ez azonban lehetetlen: azok a képességek, amelyekkel megszerezheti a politikai, gazdasági hatalmat, tökéletesen alkalmatlanná teszik az embert ennek a hatalomnak a gyakorlására.)

A részvényesek osztalék iránti igényével magyaráznak mindent. Nyereséget kell produkálni, mondják, s például a Nike (ők is megérdemlik, hogy leírjuk a nevüket) csak Indonéziában hetvenötezer munkásnőt dolgoztat napi egy-két dollár bérért. Ha ellenszegültek, a felügyelők a középkorban is durvának számító eszközökkel fenytették meg őket. 1995-ben ez a hetvenötezer asszony együttvéve is jóval kevesebb pénzt kapott, mint a cég reklámembere, Michael „Air” Jordan... Amikor a Nike által alkalmazott embertelen módszerek nyilvánosságra kerültek, egy egészen kicsi, ártalmatlan kis botrányocská lett ugyan belőle, de változás nem. Just do it! Egy húszezer forintos sportcipőből tizennégyezer megy a PR-költségekre, a maradék hat az előállításra, a szállításra, megymásra. Nyolcszáz forint a gyártók munkabérére.

„A piac törzsi isten rangjára emelkedett. ... Feláldoztunk érte parasztgazdákat és termőföldeket, erdőket, lápokot és füves pusztaságokat, ökológiai rendszereket és vízvázalástokat. Elfogadtuk a légszennyezést és a globális felmelegedést, mintha ez lenne a piaci verseny természetes ára.”
László Ervin

A WTO-nak, a Világkereskedelmi Szervezetnek sikerült az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) ellentétesnek, törvénytelennek nyilvánítania az USA tengeri emlősöket védő törvényét. A delfinek ugyanis módfelett kedvelik a tonhalcsemegét, ezért egyes országok tonhalhalászai irtják őket. (Ezt a konkurenciát lehet fegyverrel is...) Ez az állatvédelmi törvény korlátozza a megölhető delfinek számát azokban az országokban, melyek tonhalat szállítanak az USÁ-nak, így elvben korlátozza a szabad kereskedelmet. A WTO szerint ez ilyen formában is megengedhetetlen, az USA az állatvédelmi törvényt módosította.

Kanadában forgalomban volt az Ethyl cégnek egy MMT nevű készítménye, mely súlyosan károsítja az idegrendszert: a Parkinson-kórra emlékeztető mozgászavarokat okoz. A kanadai parlament 1997-ben betiltotta. Azonban az 1994-es NAFTA-szerződés értelmében a vállalatok beperelhetik a kormányokat, ha azok gátolják a szabad kereskedelmet. Az Ethyl a NAFTA-hoz fordult, a kanadai kormány pedig nem bízva a per megnyerésében, beleegyezett az MMT árusításába, és 13 millió dollár kártérítést fizetett a vállalatnak, közölve: „az MMT nem jelent kockázatot az egészségre”. (György Lajos: Tud itt valaki megoldást? 75. old.) Szép.

Ezeket a globális hatalommal bíró szervezeteket (melyek akár a föld egyetlen megmaradt szuperhatalmát is megregulázhatják, mint láthattuk, és irányítják, mint tudhatjuk) teljesen antidemokratikus módon működő bizottságok irányítják. Szerencsétlen környezetvédők természetesen a közelbe se merészkedhetnek, nem hogy befolyásolhatják a döntéseket.

„A határokat és korlátokat nem ismerő globális piacgazdaság ügyének legbefolyásosabb képviselője, a Kereskedelmi Világszervezet 1995 óta működik, több ezer oldalas alapokmányát néhány száz embernél többen biztosan nem ismerik, a szervezet keretében születő egyezmények ellenben 140 állam (köztük Magyarország) polgáira, sok milliárd emberre nézve kötelezőek. A WTO konferenciák, bizottságok és tanácsok bonyolult szövevénye: egyike azoknak a gyakorlatilag senki által nem ellenőrizhető nemzetek feletti szervezeteknek, amelyekben senki által nem választott tisztségviselők a nyilvánosság kizárásával hoznak törvényeket, amelyekhez a választott kormányoknak és választóiknak alkalmazkodniuk kell..”
Lányi András

Az ilyen konszernnek ilyen működése igen nagy veszélyt jelentenek a szociális államra. Ahogy az imént Mefisztó mondta, zsarolási potenciáljuknál fogva hatalmuk van az államok fölött. Könnyűszerrel megtehetette például a német Mercedes, hogy a nyereségét olyan országban mutassa ki, ahol jelentős adókedvezményeket vereskedett ki magának, (konkrétan: Belgiumban, ahol egy árva visszapillantót se rakott össze), a költségeket pedig Németországban mutatta ki, ahol is a kormány, hogy megtartsa választói munkahelyét, támogatást fizet. A BMW ugyanezzel a trükkel ma már Németországban, az anyaországban egy centet se fizet adóként, s a papíron kibúvászkiadott veszteségekre több millió euró támogatást kap a német államtól. (Rüdiger Dahlke: Mitől beteg ez a világ? 128.) Magyarországon is mára mindennapos az eset, hogy egy-egy önkormányzat területén a cégek növekvő nyereségnek örvendenek, de azért, hogy ne építsék le a helyi munkahelyeket, a szociális alappól az önkormányzattól komoly összegeket zsarolnak ki. Amely összegre máshol jóval nagyobb szükség volna.

Megtehetik, hiszen „a WTO nyelvén „komparatív előnynek” nevezik, ha egy országban olcsó az emberi élet, vaskezü a diktatúra, igénytelen és engedelmes a nép, gyáva a sajtó, gyenge a környezetvédelem, és az igazságszolgáltatás megvesztegethető.” (Lányi András: Várostrom után szabad rablás, Magyar Nemzet, 2003. szeptember 13. (21. oldal)

„A Fülöp szigetek külföldi adósságai 1965-ben mintegy 600 millió dollárra rúgtak. Nem kellett hozzá húsz év, s ez az összeg a kamatos kamat ügyes ötletének köszönhetően 28 milliárd dollárra emelkedjen, azaz közel az ötvenszeresére. Az fejenként ötszáz dollárt jelent. Pusztán az adósságkamatok fizetése érdekében az államnak mind nagyobb kölcsönöket kell felvennie. Ebből látható, hogyan vált a szigetállam a nemzetközi pénzrendszer egyetlen hatalmas adósrabszolgájává.”
Rüdiger Dahlke

A gazdaságosságra hivatkozva sikerült elérni, hogy azok a szerencsés kevesek, akiket foglalkoztatnak, se tudhatják biztosnak munkahelyüket. A konszernnek nem is titkolják: amint módjukban áll, annyi embert rúgnak ki, amennyit csak tudnak, hogy a részvényesek számára „káros” bérkiáramlást megakadályozzák. Többnyire az állam jó pénzért kaphat némi haladékot, de a közelmúltban Magyarországról keletre továbbvándorló multik példája mutatja, hogy ez mennyit ér. Az ember így minden gond nélkül bárki mással lecserélhető kartoték adattá vált, lényegtelenné, jelentősége pusztán abban van, hogy ő is csak a minimalizálandó bérkiáramlás statisztikáját rontja. S ezt pontosan tudja magáról, hiszen ha hülye is, de nem így, s nem erre.

A konszernnek csak anyagi szempontból gondolkodnak hosszú távon, a felelősséget, mint a véres rongyot messzire hajítják. Az így „szocializált” tömegek pedig rászoktak a máról-holnapra tervezés szintjére, s ha esetleg ki is dugnák fejüket e békaperspektíva szintjéből, nagy eséllyel nem sok értelmes dolgot találnak. Nem csoda, hogy ilyen tömegek közt a fenntarthatóság, a globális felelősség gondolatai úgy potyognak a mélybe, hogy estükben senkit meg nem érintenek.

Csodálatos, hogy mindezidáig ezen konszerneknek sikerült elterelniük a világ figyelmét felelősségükről, illetve szükség esetén minden felelősséget a nemzeti kormányok nyakába varrtak, amit azért tehetnek meg, mert azok még mindig nem merik elismerni velük szembeni tehetetlenségüket.

Adalék a fentiekhez: a Védegyelet a megkereste a magyar kormányt, hogy hozza nyilvánosságra, milyen kötelezettségvállalásokat tett a GATS-egyezmény (Közszolgáltatások piacosításáról szóló egyezmény) keretében. Mivel az, hogy a közeljövőben privatizálni fogják a vasutat, a postát, a közműveket, a kórházakat és az iskolákat, tartozik a közvéleményre is. A kormány tájékoztatása szerint semmiféle ilyen kötelezettségvállalást nem tettünk, és nem is szándékozunk. Mondták ezt akkor, amikor a kórház-privatizációról szóló törvény megszavazása zajlott, a postaprivatizáció előkészítése alatt, akkor, amikor a WTO honlapján olvasható, hogy melyik magyar kormány milyen előkészületeket tett e téren. A közszolgáltatások piacosítására vonatkozó kötelezettségeknek mind teljesítése, mind letagadása gőzerővel folyik.

A szabadpiaccal olyan rendszert sikerült tehát kialakítani, melynek áldozatai maguk a fenntartók is, miként Dante Poklában, ahol nem csak az elkárhozottak, de maga Lucifer is szenved. Kétségtelen, hogy a világgazdaságot ilyen irányba terelő multinacionális vállalatok vezetői, részvényesei is ugyanezt a levegőt szívják. Ez az egyszerű tény azonban a jelek szerint a figyelmüket ez idáig elkerülte.

Ökológia és a magyarországi történelmi egyházak

„Az ökológiai válság annak a következménye, hogy az ember szembefordult a Teremtő akaratával.”

II. János Pál

Egymás mellé a két fogalom

Ha máshonnan nem, Ady Endre verséből ismerhetjük az Úr kérdését, mit a teremtés harmóniáját megbontó embernek szegezett: „Ádám, hol vagy?” Ez ma nagyjából így hangzik: „Ádám, a jó Istenit, mit művelsz a reád bízott világgal?”

A keresztény tanítás szerint a világ, és benne az ember Isten teremtménye. Azonban azzal a céllal, (vagy azzal a feltétellel?) teremtett minket, hogy az ember „művelje és őrizze” a világot / Ter 2, 15 /. Hatalmunk van a teremtett világ fölött, „amelyet az Úr nekem építésre adott, nem rombolásra” / 2 Kor 13, 10 /. –Pál apostol szavai ezek, a magától értetődőről. Ebből a két dologból máris egy elég nyugtalanító harmadik következik: az ember Teremtője felé igenis felelős a reá bízottakért.

Ökológiai elmélkedésünk további megalapozását adta egykor Izajás próféta: Isten nem a zűrzavarnak teremtette a földet, „hanem hogy lakjanak rajta” / 45, 15 /. (Tessék összevetni az „ökológia” szó jelentésével!) Pál apostol pedig egy elég hátborzongató kijelentést tett a környező világunkérti felelősségünkről: a természet maga is várja az üdvösséget /Róm 8, 23 /.

Az Édenkert képében pedig a Biblia a hármasság harmónia ősi képét láthatjuk: a harmóniát Istennel, harmóniát az embertársal és harmóniát a természettel. Ennek sajnos rég vége: az ősbűn és nyomában a mi kis személyes bűneink megromolták nem csupán az ember és ember kapcsolatát (Káin és Ábel), hanem az ember és a természet kapcsolatát is (vízözön). Azóta is ebben az állapotban élünk: nincs rendben az ember kapcsolata sem Istennel, sem társaival, sem a természettel. Bár lehetne még mazsolázni a bibliai példákból, most legyen elég a legkézenfekvőbb, ökológiai jelképpé vált történet, a bárkájába az állatokat gyűjtő Noé példája. (Magyarországon is létezik ezen a néven egy szervezet: a Rákosmenti NOÉ bárkája Alapítvány.)

(Van manapság egy elég ostoba és frusztrált divat: különböző egyházak és vallások vélt és valós hibáit kiáltozva nekirontani a kereszténységnek. Ennek a harcnak részeként szokták felhozni, hogy a Biblia szerint az Úr azért adta az embernek a Földet, hogy uralkodjon rajta. Kétségtelen, hogy a Szentírásban kevésbé járatosoknak a fejében könnyebben ragad meg a vágyaikkal egybecsengő rész, mint az előző példák, de ne feledkezzünk meg arról, hogy lehet uralkodni a természetten igaz módon és lehet a kizsákmányolás halálos bűnével is. Most ez utóbbiról van szó. Sajnos az is kétségtelen, hogy az egyház maga is ludas abban, hogy ez az „uralkodni” kifejezés ilyen értelemben és a többi ember-teremtés kapcsolatra vonatkozó útmutatáshoz képest túlsúlyban szerepel az emberek fejében.)

1979 óta Assisi Szent Ferenc hivatalosan is az ökológiával foglalkozók védőszentje.

1982-ben, Gubóban, egy jelképes helyszínen tartottak a keresztény egyházak egy találkozót, „Anticipáció és participáció” mottóval -(előrelátás és részvétel). Az itt megfogalmazott Gubiói nyilatkozat ugyan nem hivatalos, de elismert dokumentuma a kereszténységnek. Az ökológikus életet hangsúlyozottan egyenlő súllyal szerepelteti a béke és az igazságosság eszményével. Többek között kijelenti, hogy újra kell értelmezni a fejlődés fogalmát, minek „megfejtése” nem az anyagi síkon, hanem inkább a szellemi, lelki síkon kell, hogy leleddzen. A keresztény egyházak kiálltak a hagyomány vezető, megtartó ereje mellett (utalás a mai Magyarország számára...), megpróbálták felhívni a figyelmet a média, a kultúra, a politika és a civil szféra fontosságára; illetve arra a jó esetben kézen fekvő tényre, hogy az erőszak a természettel szemben is erőszak, ennél fogva elítélendő.

1986-ban a WWF kezdeményezésére tartották meg a Világ vallásai a környezetért című konferenciát, immáron a keleti vallások részvételével is; megint csak jelképes helyszínen, Assisi városában. A résztvevők küldöttségét II. János Pál pápa is fogadta, s Mekka támogatása sem hibázott. Fülöp herceg így összegezte a történeteket: „Új és erős szövetség kovácsolódik a vallás és a természetvédelem erői között. ...Meg vagyok győződve arról, hogy itt a világi környezetvédelem megtanulhatta más szempontok szerint nézni a természetet, és remélem, hogy a vallási vezetők tudatosították magukban: a teremtett, természeti világ tevékeny közreműködésük nélkül nem menthető meg.”

Ez után megszorodtak a hasonló kezdeményezések: 1987-ben, a Winchesteri katedrálisban rendeztek összejövetelt, 1988-ban a nagy-britanniai Dorsetben illetve Oxfordban, már számos afrikai, amerikai bölccsel, politikusokkal. Itt találkozott Teréz anya és a dalai láma, jelen volt James Lovelock is. 1994-ben megalakult az első ökumenikus munkacsoport, mely az éghajlatváltozással foglalkozott, ezt későbbiekben a közlekedési csoport követte.

Az ortodox egyházak „Kinyilatkoztatás és Környezet” címmel fogalmaztak meg egy állásfoglalást. Lényeges különbség a Gubiói nyilatkozathoz képest nem található, ők is megállapították a média felelősségét, illetve „Patmoszi javaslatok” néven közzétették a tettek hét lépcsőfokát. Fontos, és a későbbiekben még visszatérő felismerés a bűn fogalmának kiterjesztése: leszögezték, hogy minden környezetpusztítás bűn.

2002. június 10.-én II. János Pál pápa és Őszentsége I. Bartalomeosz ökumenikus pátriárka kiadta a már nagyobb jelentőségű Velencei nyilatkozatot. A Bibliát alapul véve fogalmazták meg gondolataikat jelenlegi helyzetünkről. Kijelentették, hogy Isten azért minket helyezett a teremtés középpontjába, hogy Hozzá hűen, Vele együttműködve munkálkodjunk a teremtés céljának beteljesítésén: jó sáfárként kell együtt dolgoznunk Istennel, és hogy az eredendő bűn következményeként romboltuk le a teremtés eredeti harmóniáját. Nagy örömmel olvashatjuk, hogy „minden kereszténynek, és valamennyi hívőnek megkülönböztetett szerepe van az erkölcsi értékek kinyilvánításában és az emberek környezeti tudatosságra való nevelésében, amelyért önmagunk, mások és az egész teremtés előtt felelősek vagyunk.” Azt mondják, hogy a gond nem elsősorban gazdasági vagy technológiai, hanem erkölcsi és lelki. Valóban, ha egy bolygón évente az éhezők támogatására csak egy milliárd dollár jut, míg a túltápláltak 33 milliárd dollárt költenek fogyókúrára, akkor az a minimum, hogy az etika súlyos válságát (ha nem a halálát) tényként megállapíthatjuk. (Az „éhezők támogatása” kifejezés és az egymillió dollár

pontos megítéléséhez hozzátartozik, hogy mind e mellett évente sok millió felebarátunk pusztul éhen.)

A kereszténység vezetői azt mondják, hogy ha mélységes változás megy végbe szívünkben, akkor megtaláljuk a gazdaság és a technika, valamint az életformánk helyes irányban való továbbalakításának mikéntjét. Szerénységre, alázatra tanítanak, mind a fogyasztás területén, mind a szellemi világképünkkel kapcsolatban: fel kell ismernünk tudásunk és ítélőképességünk valódi határait, (mik közelebb vannak, mint gondolnánk): jelenleg olyan döntéseket hozunk, olyan az életmódunk, hogy a következményeket nem ismerhetjük előre, igaz, rosszabb esetben tudni véljük őket. Új felfogás és új kultúra szükséges, hogy gyermekeink olyan világban élhessenek, melyet megérdemelnek: hol az erőszak és pusztítás helyett a szeretet és a nagylelkűség dominál. Ezért kéri Istent, világosítsa meg az embereket kötelességükről, s a jóakarató embereket ez eddigieken kívül arra, hogy gondoljanak végig bizonyos erkölcsi célokat. Itt említik azt, hogy az egyházak, intézmények s az egyes emberek ugyan nem egyenlő mértékben osztoznak a felelősség terhén, de azért osztozzanak; valamint hogy a tudományt és a technikát a teremtés belső céljainak megfelelően szabad csak használnunk. A múlt hibáinak korrigálásában nagy szerep várhat rajtuk, hogy fokozzuk velük a jelen és a jövő nemzedékeinek szellemi, anyagi jólétét. (Mindenesetre jó lenne, ha nem további, a „haladásnak” köszönhetően még súlyosabb bűnök elkövetői lennének.) A szerénységről szólva újra említik a bibliai sáfár-hasonlatot, s azt, hogy ítélőképességünk gyengeségéből eredően olyan változásokat okozunk abban a világban, mit rövid itt-tartózkodásunk miatt, helytelenül sajátunkénak tartunk. Mint mondják, tiszteletben tartanak minden, az övéktől eltérő véleményt is. A Velencei nyilatkozat roppant optimistán zárul: "Nincs túl késő. Isten világának hihetetlen gyógyító ereje van. Egyetlen nemzedék, egy emberöltő elég, hogy Földünket gyermekeink jövője felé fordítsuk. Isten segítségével és áldásával kezdődjék ez a nemzedék most."

II. János Pál a johannesburgi Föld-csúcsra elküldte az eddigiek szellemében íródott üzenetét a világ vezetőinek, miben is a hatalmas felelősségükre próbálta felhívni figyelmüket. Nem tudni, hogy a világ urai mit tettek vele, a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a szokásos udvarias, gyomorforgató mosollyal el sem olvasták.

Dr. Boda László morálteológus a bűn fogalmához hasonlóan az ember meghatározását is kiterjesztette, módosította az ökológia követelménye szerint: "Az ember testből, lélekből és környezetből áll". Provokáló a fogalmazás? Csak hadd provokáljon! –teszi hozzá.

Mi a helyzet Magyarországon?

A Dobogókőn 2001. május 25-26-án a Védegyület által rendezett „Vallás és ökológia” konferencián számos egyház hívei, teológusok, szerzetesek, papok, lelkészek és laikusok, valamint különböző tudományágak szakértői gyűltek össze, hazánkban először azzal a céllal, hogy megvizsgálják, mit kell, hogy mit tehetnek Földünkért a hazai vallások, illetve hogy segítsenek a magyarországi egyházak vezetőinek éppúgy, mint a híveknek a vallás és az ökológia összekapcsolásában. Megismétlődött a gondolat, hogy földi otthonunkra az iránta érzett felelősségünkről és kötelezettségeinkről megfeledkezve immár pusztán nyersanyagforrásként tekintünk. Ez az erkölcsi válság a végső oka mindazoknak a tüneteknek, amelyek a környezeti problémák formájában jelentkeznek. Vállalták az egyházak felelősségét a

hívek figyelmének környezeti problémákra való terelésében. Kimondták, hogy ki kell mondani: ezek a feladatok közvetlenül a számukra adatott tanításból fakadnak. Meg kell változtatni a jelenlegi etika „jelen”- és „én”-központúságát, a két alapvető dimenzióra: „jövő” és „másik”. Itt is visszatért a bűn fogalmának kiterjesztése és az ember teremtésben elfoglalt helyéből és intelligenciájából eredő kiemelt felelőssége

Bár az elhangzottak és a nyilatkozatban elfogadottak alapvetően a gubbiói és az assisi találkozók gondolatait követték, nem lenne szabad a dobogókői összejövetelt csakúgy lekicsinyelni. Magyarországon ez volt az első alkalom, hogy több egyház a környezeti válságról együtt gondolkodott, s hogy követendő, követhető elveket fogadtak el. Márpedig e nélkül aligha indulhatnának be az oly szükséges változások a magyar egyházakban.

*„Az ökológiai aszkézisre tehát ugyanaz vonatkozik, mint minden egészséges aszkézisre – a sportolókéra például - , hogy az –
Prohászka Ottokárral szólva – veszteség, nagyobb nyereségért.”
Dr. Boda László*

Folytatásként 2002. augusztus 30-31-én rendezte a Végegylet immár a Nádasdy Akadémiával közösen az Egyház és ökológia című szimpóziumot Nádasladányban. A civil gondolkodókön kívül mind a négy magyarországi történelmi egyház képviseltette magát. Némi huzavona után sikerült egy közös zárónyilatkozatot megfogalmazni. E szerint az ökológia szellemének fontossága és azok az alapelvek, melyek segíthetnek a környezeti válság megoldásában, az egyházak tanításaiban jelen vannak, csak úgy tűnik, fel kell rá hívni mind a hívek, mind az egyház figyelmét. Megállapították, hogy az ember intelligenciája révén különös és megkülönböztetett szereppel bír, s tekintetbe kell vennie, hogy a többi létforma az embertől függetlenül is érték hordozója. El kellene fogadnunk, hogy a világ egészére irányuló szeretet és irgalom, csakúgy mint az ebből fakadó cselekedetek éppúgy jók, mint az embertársaink iránt tanúsítottak, tehát nemcsak s felebarátainkkal, hanem a természettel szembeni erőszakkal szemben is fel kell lépnünk. Mély és rokonszenves gondolat, hogy „a környezeti válsághoz vezető fogyasztói magatartás az emberi lélek céltalanságából fakad. Az egyházaknak fontos feladata az anyagi javak birtoklásával szemben a szellemi és lelki kiteljesedést állítani az emberi lét középpontjába.”

Ha ezeket a kézenfekvő alapelveket elfogadjuk, abból az egyházak számára fontos, akár konkretizálható tennivalók következnek. Például hogy a lelkipásztorképzés során a lelkészeket, rabbikat, s papokat a vallás és az ökológiai kapcsolatát illetően mind teológiai, mind pedig gyakorlati értelemben a megfelelő színvonalon felkészítsék. Az egyházaknak tudatosítaniuk kell a hívekben (s magukban), hogy hitükkel messze nem összeegyeztethető az olyan magatartásforma, mely az ökoszisztéma pusztulását okozza. Fontos továbbá, hogy a tanításban nagyobb súllyal jelenjenek meg a teremtett világ védelmének szempontjai. Szó volt itt is a bűn fogalmának kiterjesztéséről, miszerint az embereknek tudatosítaniuk kell, hogy ha rossz gazdaként bánnak bármely teremtett dologgal, bűnt követnek el. A katolikus egyház képviselője, Dr. Beer Miklós püspök beismerte, hogy nem tud róla, volt-e már valaki, aki ökológiai bűnt akart volna meggyónni.

A zöld szervezetek azért akarják bevonni az egyházakat, hogy felhasználják egyedülálló befolyásukat. Az egyházak nézetei, jobb esetben példaadása iránymutató híveik számára, de mindenképp befolyással lehet a magukat nem

hívőknek vallókra is. Konkrét példa minderre a német kormány azon lépése, mikor a protestáns egyházakat arra kérte, hogy segítsenek a hívek életmódváltásában. Az ökológusabb életmódot politikailag, jogilag kikényszeríteni ugyan talán lehetne, de amíg két választás között nem ötven év telik el, ezt egyetlen kormány se fogja vállalni. Az egyházak ezen a téren semmivel sem pótolható segítséget jelenthetnek. Ha valaki kereszténynek vallja magát, akkor nem zsugoríthatja ezt egy vasárnapi időtöltéssé: keresztény etikát kell követnie minden döntésénél. Vonatkozik ez a plébániák háztartásától kezdve a prédikációkig, templomépítésekig. A kolostorok építésénél a már említett hármasság harmóniát mindig is fontosnak tartották: harmóniát Istennel, az embertársakkal és a természeti környezettel.

Nem elég az embereket meghallgatni, betegeket meglátogatni, segíteni, imádkozni, a Tízparancsolatot megtartani, még a zöldek élcsapata is mi legyünk? – kérdezhetné sok keresztény. A válasz: igen! – írja ifj. Zlinszky János biológus. (Róma és Johannesburg: ég és föld? - Új Ember, 2002. szeptember 15.)

„A kereszténység nem könnyű és vidám életfilozófia, nem úgynevezett világszemlélet és megoldás. A kereszténység teljesíthetetlen feladat, halálos kötelesség, valami, ami az életet derékban kettétöri. Ami összemorzsol, mint malomkő a búzát. A kereszténység a földi lét tökéletes legyőzése és a lélek tökéletes felszabadulása. Nincs ember, aki el tudná viselni. De amióta kereszténység van, senki rajta kívül emberi életet élni nem tud és nem tudhat.”
Hamvas Béla

Az egyházi környezettudatos életmód akár igen magas fokon is megvalósulhat: pl. egy benediktbaueri kolostorban a legkorszerűbb ökológiai gazdálkodást vezették be, az állattartás melléktermékeit energiatermelésre is felhasználva. Étkezésük egyszerű és egészséges.

Nem feledni: ha néha rövid távon a drágább megoldást is kell választani: a zsidó – keresztény etika követése nem lehet pénzkérdés, és az sem helyes, hogy a roppant puritán Jézus követésére nincs elég pénzünk.

Az egyházak jelenlegi ökológiai érzékenységét, aktivitását azonban még az jellemzi, hogy a létező egyházi – ökológiai iratokat civil szervezetek lelkes egyetemistái fordították magyarra.

A tudománynak, a magáét

"Az emberiségnek sohasem volt technikája. A kínaiak, hinduk, görögök, babilóniaiak, görögök, mind elérték azt a szellemi magaslatot, hogy technikát csinálhattak volna. De nem akarták felszabadítani az alvilági erőket - sőt, azon voltak, hogy megkötözzék, megfékezzék őket minden, az ember rendelkezésére álló módon.

A görögök Prométheuszt, a titánt, a feltalálót, a tűz elrablóját megláncolták. A középkori kereszténység számára a feltalálás varázslás volt, az ördög műve. Az emberiség tudta, ma is tudja, hogy ami itt felszabadul az az emberi élet ellensége. A titánok közömbösek az ember értékeivel szemben. Morálisan érdektelenek. Ami bennük van: szellemi indifferencia, több: lélekelleniség, több: életrombolás. Ezért tartották a görögök a titánokat Zeusz fennhatósága alatt, az alvilágban. Ezért üldözték a középkoriak a varázslókat, az ördög híveit. Csak az újkori ember, aki lényegében lázadó, negatív, felforgató, démoni: életromboló: ez csinálhatott technikát."

Hamvas Béla: Természettudományos mitológia, 1934

A gyógyszerek mellékhatásán újabb gyógyszerekkel akarnak segíteni. A légkör felmelegedése ellen óriási tükröt akarnak Föld körüli pályára állítani, az ózonlyukat pedig úrhajókkal feljuttatott ózonnal akarják mesterségesen befoltozni. Ezek nem fantasztikus elbeszélésekben olvashatók, nem is elmeegógyintézeti esetleírásokban, hanem tudományos szaklapokban –szörnyülködik Vizi E. Szilveszter.

A Magyar Tudományos Akadémia elnökének szavai jól tükrözik azt a jelenséget, azt a veszélyforrást, hogy a tudomány okozta, a tudomány által lehetővé tett problémák megoldását *ugyanattól* a tudománytól várjuk. Vizi E. Szilveszter szavainak jelentőségét növeli, hogy egy meglehetősen (reál)tudományhívő tudóstól származnak.

A jelenidőben ható ökológiai katasztrófa léte elválaszthatatlan civilizációnk technicizáltságától. Ez attól tökéletesen függetlenül, szigorúan önmagában véve igaz, hogy ha nem volna technikánk, akkor ezer szempontból valóban nehezebb volna az életünk.

A technikának, a technikai civilizációnak „köszönhetjük” a globális éghajlatváltozást, (inklusíve: szárazságok, áradások, a napfény nem éltető, hanem rákkeltő, a Balaton kiszárad,) a biológiai diverzitás csökkenését, a síkvidéki vízerőműveket, számos betegséget (allergia, rák, asztma, -hadd ne kelljen bizonyítani), a zaj-, fény-, lég-, víz-, talaj- és sugárszennyezést, újabban pedig a génszennyezést is. A sor tetszés szerint folytatható.

Illetve nem a technikának, hanem az azzal (valamiért) elkerülhetetlenül, szükségszerűen együttjáró gondolkodásbéli torzultságnak, a technofíliának. Erről szólnak Hamvas szavai is, de mivel ő nem szakdolgozatot, hanem essét írt, fogalmazhatott kedve szerint. Nem az önmagában, pőrén vett technika a rossz, de árnyékként tartozik hozzá valami, ami a romlást váltja valóra.

Alaptétel, hogy önmagában vett, lemeztelenített technika megvalósulva nem létezik. Nem a kovácmesterséggel van a baj, és nem a maghasadással és nem a

robbanómotorral, de mivel az emberiség fegyvert és atombombát és kamionokat gyárt belőlük, ezért mégis rosszak. Ha lehetséges volna olyan technika, amit nem lehetne rosszra használni, (vagyis amit nem rosszra használnának,) akkor a technika nem volna démoni és negatív és létrontó. Ha a fegyvert csak a ragadozókat távol tartani használnánk, ha a maghasadás mellé a sugárzás eltüntetését is megvalósítanánk, és a robbanómotort csak mentőautókba használnánk, ha mindez lehetséges és elképzelhető volna, akkor a tudomány és a technika nem volna létrontó.

Ez attól függetlenül van így, hogy a kovácsok ekevasat is készítenek, a maghasadással áramot is termelnek, és hogy a robbanómotor mentőautókat is hajt, amivel történetesen a szerzőt is kórházba vihetik.

Ha nem volna ilyen a technika, ha elképzelhető volna, hogy mértékkel használják, ha nem okozna függőséget, ha nem rántaná az embert egy egyre gyorsuló, ördögi spirálba. Ha lehetséges lett volna, hogy a technikát *mértékkel, tudatosan* használó civilizáció megálljon azoknál az eszközöknél, melyek segítik, és ne fejlessze a technikát önnön létének tisztítójává, akkor a technika áldás volna. De ez természetesen nem lehetséges, *még kevésbé*, mint hogy valaki a heroint csupán mértékkel, a maga hasznára, épülésére és csak egészséges szórakozására fogyassza.

„A tudomány azzal az igénnyel lépett fel, hogy elsöpri százezer év hagyományát, ami egyé vált magával az emberi természettel. Ez véget vetett az emberi lélek ősi animista frigyének, és az értékes kötelék helyébe nem lépett semmi más, mint szorongó keresés az egyedüllét fagyos tengerében..”

Jacques Monod

Igen érdekes kérdés, hogy lehetett-e volna megállni pár száz, pár ezer évvel ezelőtt az akkori technikai szinten. Ha le tudtuk volna lassítani a tudomány, a technika fejlődését, hogy ne hagyja le az ember bölcsességének, belátó képességének fejlődését, akkor bizonyára a technika fent vázolt démoni vonásai nem bontakozhattak volna ki. Vesztettünk volna valamit, ha lassabban bontakozik ki a technikai fejlődés? Vagyis ha ma nem repülővel mehetnénk Kubába a finom koktélokért és a jó szivarokért, hanem gyanakodva szemlélnénk a szénnel hajtott, vasösvényen futó, füstökádó „szekeret”? Ha nem francia sajtot, lengyel Pilóta kecszet ennénk, s nem amerikai filmeket néznénk, hanem petróleum lámpánál olvasnánk, és a szomszéd kecskesajtját ennénk?

Azt hiszem, ki kell (s ki lehet) mondani, hogy az embert nem tette boldogabbá a tudomány. Penicillinnel, tartós tejjel, szívátültetéssel, Jimi Hendrix elektromos gitárjával sem.

A válasz jelentősége roppant nagy.

Mert amennyiben nemleges, gyakorlatilag a legitimációjától fosztjuk meg a technikát, vagy legalábbis jelenlegi uralkodó szerepét. *Hiszen ha nem tette boldogabbá az emberiséget, viszont felelős azért, hogy bolygónkon a jövő nemzedékek életlehetőségei a korábbi generációéhoz képest szegyenletesen rosszabbak, szűkebbek, akkor át kell értékelnünk életünkben betöltött szerepét.*

Ha nem csak a mikrosütőt és a másfél éves élettartamra gyártott mobiltelefont köszönhetjük a technikának, és a hozzá kapcsolódó tudomány-hitnek, technokráciának, hanem azt is, hogy egy-két nemzedéken belül mindennek a

kiüresedett jólétnek hosszú, fájdalmas nyöszörgéssel vége lesz, akkor talán érdemes kissé visszább szorítani életünkből.

Ez azért vált lehetővé, mert rejtélyes módon elhittük, hogy a technikai civilizáció jólétéért elfogadható, magától értetődő, hogy a természeti környezetünket áldozzuk föl. Nem szül ellenkezést, hogy a motorizáció, a gépesítés jólétéért a különböző szennyezésekkel, az azokból következő civilizációs betegségekkel fizetünk. Jólétről beszélünk, és minden harmadik budapesti gyerek asztmás vagy allergiás, ha pedig az ember éjjel kettőkor kiáll az erkélyére, akkor se hall csöndet, hanem légkondicionálókat, riasztókat, zenét, autókat, és mindennek aláfestéséül a város elpusztíthatatlan morajlását. Mindaz, ami (hacsak nem történik gyökeres változás a következő másfél évtizedben) civilizációnk tönkremenését fogja eredményezni, az a jólétünkért fizetett ár.

„A természettudomány egy új vallás, és a fertőtlenítőszer a szentelt vize.”

G. B. Shaw

A technofil világnép, a tudományba vetett nagyfokú hit és bizalom, amely minden aggasztó jellel ilyen elszántan dacol, az ökológiai válság és a kibontakozó világvége okai között előkelő helyen áll. Bebetonozottságát jól jelzi a „tudománytalan” és „tudományellenes” szavak negatív nem is mellék, hanem fő zöngéje.

Theodor Roszak A szörny és a Titán –tudomány, ismeret, gnózis (Filozófiai figyelő, 1981 3-4.) című írásában érdekes és alapvető felismeréseket tesz a kérdésről.

Roszak Mary Shelley Frankeinsteinjét látja a tudomány metafórájának. Frankeinstein doktor a tökéletes lényt akarta megalkotni, s művében olyannyira elmerült, hogy csak mikor attól hátralépett, konstantálta rémülten, hogy szörnyet alkotott. „A tudomány, a felvilágosodás e legszebb gyermeke” (Roszak) mégis oda jutott, hogy az atombombának, az emberklónozásnak, a viselkedésszabályzó agymosásnak, a tömegmanipulációnak, a lehallgatásoknak atyjává züllött.

Ennek az útnak egyik legjelentősebb szakasza a minőség és a mennyiség fogalmainak éles különválasztása, majd az előbbi az utóbbinak való alárendelése volt.

A minőség alatt itt – meglehetősen leegyszerűsítve - esztétikai kategóriákat értünk. „A szép a tudomány számára valami szubjektív toldaléka az ismereteknek, dekoráció, amit az elme tesz hozzá a megismerés aktusa előtt vagy után, ami akár el is hagyható, sőt el is hagyandó a szakszerű ismertetésből. (...) De a tudás szempontjából csakis a beható tanulmányozás teszi lehetővé hogy megtudjunk valamit a tárgyról, valamit, ami demonstrálható, ami hasznos. Az ilyen kemény tényekkel összevetve a művészi érzékelés inkább csak néma csodálat, amelynek meghaladásához, úgy tűnik, a művésznek nincs elég intellektuális fegyelme.” (Roszak: A szörny és a Titán –tudomány, ismeret, gnózis)

Jacob Bronowski például a művésznek a természethez való viszonyulását „visszafojtott, megformálatlan és megalapozatlan élménynek” nevezte, s ehhez még hozzátette, hogy a „tudomány teremt alapot (ehhez az élményhez), folytonosan megújítja azt és értelmet ad neki.” (Jacob Bronowski: Science and human values,

New York, 1965, 95. old.) Különösen a „megalapozatlan” és az „értelmet ad” kifejezések figyelemre méltóak.

Az, hogy a minőséget csupán önkéntesen választható, önkényes kategóriának tekintjük, egy tökéletesen szubjektív (és így harmadlagos, mondhatni diszkvalifikált) tulajdonságnak, nem pedig a környezetünk reális sajátjának –igen súlyos következményekkel járt. Ez teszi lehetővé, hogy - a szépség ízlés dolga – környezetünket oly sokszor, oly sokféleképpen csúfítsuk el. Így lehetséges, hogy a hideg számok, (többnyire forintok) győzedelmeskedjenek az óriásplakátok, a nyíltszíni bányák tájsebeivel rondaságának tényével szemben. Mivel a mennyiség objektív tény, a minőség pedig olyan bizonytalan dolog (az egyik ember ízlése éppen olyan jó, mint a másiké, legalábbis állítólag), nem születhet döntés afelől, hogy a verespataki tájrombolás vagy az azon keresztül nyert arany profitja ér többet. Döntés nem születhet, de a bányák meg szoktak épülni.

„Vádolható ilyen barbársággal a tudomány? –kérdézi Roszak. Természetesen nem. De mindez mélyen benne gyökerezik abban a tudományossá tett realitáselvben, amely a mennyiségeket objektív ismeretnek, a minőségeket pedig szubjektív választás tárgyának tekinti.”

A tudomány-hit, a tudományba vetett bizalom a jövőt illetően néhány igen veszedelmes tévhitet is szült. Ezek egyike a **fejlettebb technológiában, mint a majdani megoldásban való reménykedés.**

E szerint a tudományos technológia haladásával ennek növekvő hatékonysága, a rendszerek növekvő ellenőrzése előbb-utóbb biztosítja, hogy civilizációnkat nagy baj ne érhesse: hiszen a tudomány (a tudományos-technológiai fejlődés) egyre biztosabban, egyre biztatóbban gondoskodik jövőnkéről, és a jelenleg még létező anomáliákat bizonyosan ki fogja küszöbölni.

Ezt háromféle képpen lehet cáfolni. Egyrészt Vida Gábor akadémikus és Hans Jonas egybehangzóan arra hívják fel a figyelmet, hogy a tudományos előrelátás ugyan fantasztikus mértékben fejlődött, de ennél még jobban fejlődött a technológiának a hatékonysága. Ezzel egyetemben a továbbra is törvényszerűen létező hibák „hatékonysága” is megnőtt. Nagyobb a használt technológia hatósugara, mint az a terület, melyet tudományos előrelátásunkkal belátunk. Mintha egy olyan autóban ülnénk, mely egyre gyorsabban száguld, haladásunk jeleként bizakodva néznénk a kilométer-számláló rohanását, ám sem a kormány, sem a fékek nem képesek megállítani már ezt az autót azon a távolságon belül, mit be tudunk látni. Eddigi tapasztalataink szerint a tudomány, a technika mindig a sebességet növelte, és nem a féktávot csökkentette.

Másrészt Albert Schweitzer és Georg Simmel gondolatai alapján arra kell föl hívni a figyelmet, hogy ne legyünk büszkék a fantasztikus ütemben növekvő és felhalmozódó tudásra, mert ez csak az intézményeinkben koncentrálódó, azokban megtestesülő tudás, amihez képest az egyes ember sokszerűen hasznosítható, önálló, felelősségteljes gondolkodáshoz segítő tudása egyre kisebb lesz. A tudáskoncentráló intézményeknek nem megnyugtatóságát, hanem veszélyességét növeli, hogy az egyre nagyobb tudás szakterületük

egyre mélyebb rétegeibe temetődött döntéshozók kezében van, akik már képtelenek az Egészt átlátni. S bár szigorúan szakmai alapon hozzák meg döntéseiket, azok következményei mesze nem az adott szakterületre nézve lesznek érvényesek. A tudomány, a technika hatásait rendre szakmai kérdésként vizsgálják, és nem pedig „szűkítő jelzők nélküli”, minden, az etika szempontjait is magába foglaló kritériumok alapján.

Harmadrészt súlyos rendszerelméleti hiba, hogy a technológiai beavatkozások okozta problémákat újabb technológiai beavatkozásokkal akarjuk enyhíteni a spirál gyorsulása, hogy az egy egységnyi célunkat egyre több technológia igénybevételével, egyre erőszakosabb, bonyolultabb és ellenőrizhetetlenebb beavatkozásokkal érjük el. Holott Albert Einsteintől tudjuk, hogy egyetlen probléma sem oldható meg azzal a gondolkodással, amelyik előidézte, és ennek jelentőségét ügyünkben alig lehet túlbecsülni.

A másik ilyen tévhit a **technológia zöldülésébe vetett bizalom**. E szerint a technológia egyre zöldül, egyre környezetbarátabb lesz, ezért lehetséges, hogy a korai korszakában kissé önpusztító civilizációnkat és vele együtt minket majd érett korában a zöld technológia magától, ezen rendszer keretei között a fenntarthatóság irányába vezet. Akkor is, ha magáról a növekedésről nem mondunk le, csak technológiáinkat tisztítjuk, zöldítjük.

Ez a kijelentés sem állja meg a helyét, mert amennyiben az adott technológia lehetővé teszi az erőforrásokkal való takarékosagot vagy a szennyezés csökkentését, azzal a megnyugtatóval, hogy már nem annyira szennyező, a környezetet nem terheli olyannyira, ennek a technológiának a használata hatásaiban a növekedést bátorítja. Így talán csökken az egységnyi termelésnek szennyező volta, viszont az összes termelés nagyságrendileg növekszik, és így a szennyezés, és a környezetterhelés is. Éppen a tiszta technológiákkal bátorítjuk a még mérhetetlenebb pazarlást. Jól megfigyelhető ez a jelenség a gépkocsi-használton: bár az egy autó által kibocsátott káros anyag az évek során csökkent, a gépkocsik számának növekedése miatt az összes, autók által termelt szennyezőanyag mennyisége gyorsan nő.

Kevésbé elméleti, ám annál fontosabb dolog, hogy a legtöbb tisztának nevezett technológia valójában a legdurvábban nem tiszta technológia. Általában a géntechnológiát, az atomenergiát, a vízierőművek használatát hagyományosan a tiszta technológiák között tartják számon (ezért ad ezekre olyan szívesen kölcsönt a Világbank). Ezek többségéről azóta bebizonyosodott, hogy az ökológiai rendszereket durván, visszafordíthatatlanul, hosszú távon károsító technológiákról van szó, -csak ezt éppenséggel nem fekete, sárga (Nagyváradon láttam), rózsaszín (Dorog) füstfelhőkkel teszik.

Mind a technológia zöldülésébe, mind a további fejlődésébe vetett hitnél visszaköszön az a jang pólusra jellemző tévedés, hogy

önmaga további erőltetésétől várja az önmaga által okozott problémák megoldását.

(Lányi András – Vay Márton: Tíz fenntarthatatlan érv a növekedés örülete mellett)

Theodor Roszak a tudományos megismeréssel, a tudományos szemlélettel szemben a gnóvizist emeli föl. Hogy mi ez a gnóvizis? Olyan tudás, mely egyenrangú szempontként kezeli a minőséget és a mennyiséget, amely odafigyel a dolgokban rejlő értelemre, célra, a létnek értelmet adó jelentésre, mik a tudomány számára nem elég objektívek. „A gnóvizis nézőpontjából az, amit a művész lát meg a természetben, kétségkívül a tárgyról szóló **ismeret**, sőt, az ismeretnek páratlanul értékes forrása. Nem ismételhető, nem mennyiségi jellegű, kísérleti vagy utilitarius alkalmazás céljaira nem használható. (...) de a művész üzenete legalább olyan mértékben ismeret, mint amikor azon felül, hogy ismerem valaminek a vegyi összetételét, különbséget tudok tenni a között, hogy nemes-e vagy hitvány, hogy szeretetre méltó-e vagy gonosz.” Amit a művészek jóvoltából ismerünk meg, elválaszthatatlan részét képezik a világról alkotott, teljes képünknek.

„Elég egy pillantást vetnünk a behaviorista modelljére, hogy máris rájövünk – olyan gyorsan, ahogy a szemünk fölismeri, hogy ez nem kör, hanem négyszög – hogy ez nem *mi* vagyunk. Még csak nem is valamelyik részünk vagy fontos porcikánk, hanem valami leegyszerűsített tákolmány. Még abban az esetben, ha az efféle ismeret „működnek is” –abban az értelemben, hogy lehetővé teszi mások számára viselkedésünk precíz manipulálását, ahogy a mérnök manipulálja az energia mechanikus vagy villamos formáját -, nem tiltakoznánk-e, hogy bár tudják, hogyan kell bennünket kötélén rángatni, mint egy bábút, ez távolról sem jelenti azt hogy valóban *ismernek* bennünket? Nem jelentők-e ki nyomban, hogy az efféle „ismeret” nem más, mint természetünk tudatlan megsértése?” És súlyos félreértése, teszem én hozzá. A világ efajta megközelítése pont a lényeg megértésétől juttatja reménytelen távolba a kereső elmét.

A gnóvizis egyesíti magában a megismerés különböző módjait. Az egyik végletet, a tudományos megismerést, a középső területet, a művészetet és a másik végletet, a vallásos tapasztalat sötét vidékét. Ezek együttese a gnóvizis.

Jól megfigyelhető, hogy bár Roszak ezen témakörben tudomásom szerint az általunk használt jin-jang motívumot nem említi, mégis markánsan megfigyelhető, hogy a két pólus kiegyenlítéséről beszél. A következőkben tárgyalt Gaia-elmélet mind kialakulásának és mind megértésének feltétele a Roszak-féle gnóvizis.

Útban Gaia születése felé

“Ha a földi életformákat egyetlen, összetettebb rendszer alkotóelemeinek tekintjük, hívjuk ezt “bioszférának” vagy “Gaiának”, ésszerű arra következtetni, hogy az Univerzum jövőbeni hosszú fejlődése alatt az összetettség növekedése elérhet egy olyan fokot, hogy ne csak egyes bolygókat, de egész csillagrendszereket foglaljon magába és végül, ha van elég idő, egész galaxisokat, a kölcsönös függés élő kozmikus hálózatában.”

Gribbin Davies

Az emberiség gondolkodásában, hála istennek, mindig is élt egy olyan fajta szemlélet, mely a Földet, a mindenséget egységes, élő szellemi lénynek (vagy valami afélének) tekintette. (Idegen szóval: hülozoizmus.) A legalapvetőbb változat, a Földanya a legtöbb kultúrkör, nép mitológiáiban szerepel. A Föld az asztrológiában, a hermetikus tudományban és gondolkodásban „kőkemény” női princípium. A négy őselem közül a víz és a föld a női, a levegő és a tűz a férfi elem. E bölcsességeknek nem mond ellent egyetlen kultúrkör se: a Föld mindenhol a női, anyai oldal képviselője. A Földistennő ad nekünk minden táplálékot, -vallották az ősi azték kultúrában. A régi kínaiak a Mindenséget egyetlen hatalmas élőlénynek látták (szándékosan nem a képzelték szót használom!), egy hánykolódó, táncoló sárkánynak, aminek részeként tekintettek a Földre s természetesen magukra is. Az antik Hellaszban is számos gondolkodó érezte hasonlóan. A teremtő egyetlen élőlényt teremtett, ami magában foglalja az összes többi –írta Platón a Timaiosban. Nem utolsó sorban az ő hatásukra bukkant föl újlag e gondolat a reneszánsz tudósokban: Giordano Brúnóban, vagy Leonado da Vinciben, aki ilyen kerekperec fogalmazott: "Élő lelke van a Földnek"

A huszadik századi Lovelock felismeréséhez igen hasonló következtetésre jutott a XVII. századi Spinoza. Holisztikus szemléletet vallott, minden dolgot és létezőt egy nagy egész részének tekintett. Elképzelése szerint a fizikai világ egy mindent magában foglaló, önmagát létrehozó és fenntartó kölcsönhatásrendszer. James Lovelock a Gaia elméletében tulajdonképpen ettől csak érveiben és hangsúlyokban tér el. A tizenkilencedik század romantikusainál is megjelennek hasonló gondolatok, elsősorban német nyelvterületen. Novalis azt írja, hogy " a Föld egy óriási állat, amelynek mi emberek a parazitái vagyunk". Rousseau természethez való visszafordulása, az Istenséget mindenhol, de mindenekelőtt a természetben meglelő panteizmusának hatása ez.

A tizennyolcadik század végén jutott el oda fejlődésében a természettudomány, hogy ő is nézze Földünket ilyen szemmel. James Hutton skót orvos mondotta: "úgy tekintem a Földet, mint egy szuperorganizmust, amelynek megfelelő tanulmányozási módja a fiziológia kell legyen". Vagy egyszerűbben fogalmazva: „a Föld élő világ, amely fenntartja az élő növények és állatok rendszerét.” Mai szemmel kevésbé tudományos analógiákkal támasztotta gondolatát alá, (víz körforgása – vérkeringés) de ez nem jelent semmit, egy felismerés igazsága egyáltalán nem függ attól, hogy ki mennyire tekinti tudományosnak.

A huszadik századi Vlagyimir Vernadskij Darwin evolúciós elméletét alakította át a holisztikus gondolkodás jegyében. Ő nem beszélt Földanyáról, mindössze a dúló ortodox darwinista nézetekkel szemben azt hangsúlyozta, hogy az élőlények és fizikai környezetük szoros egységben élnek, kölcsönhatás, „koevolúció”

működik közöttük. A globális szemlélet kényszerítette felelősség elől a részletekben bujkáló tudománnyal szemben ő tett kísérletet a XIX. század elején szétvált élet- és földtudományok egyesítésére, amikor is megvetette az elemek körforgásának tudományát, a biogeokémiát. A bioszféra szó mai jelentése is hozzá főződik, s ragaszkodott hozzá, hogy az evolúciót nem a populációk szintjén, hanem a bioszféra teljességében kell vizsgálni. Az inkább ökológusként ismert Alfred Lotka Physical biology című, 1925-ben megjelent könyvében Vernadszkijra támaszkodva írja, hogy nem a fajok evolúcióját kell figyelni, hanem a fajokét és a környezetüket, mert inkább a teljes rendszer evolválódik, s nem az élőlények.

Gaia előtörténetéhez tartozik még a hatvanas évek társadalmi légköre is, mely nyitottságával, az eddigi világtól való megcsömörlöttségével nyilvánvalóan kedvező volt egy Gaia-szerű gondolat számára. Lovelock maga is mondta, hogy milyen hatással voltak rá azok a fényképek, miket az Apollo 8 űrhajó készített a világűrből a Földről. 1968 karácsonyán láthatták az emberek, hogy egy gyönyörű, szép és tiszta, élő kék bolygón élünk, egy nyilvánvalóan akár „vére menően” is szoros, zárt egységben. A holisztikus szemlélettel párhuzamosan akkoriban jött divatba a rendszerelmélet, aminek akár kiteljesedéseként is értelmezhetjük a Gaia-elméletet.

Mindehhez még az is hozzátartozik, hogy Lovelock csak könyve megjelentetése után kezdett elméletének előtörténetével foglalkozni.

A tudomány és a misztikus gondolkodás közös gyermeke: Gaia

„A Föld élő anyaga, a levegő, az óceánok, és a talaj együttvéve összetett önszabályozó rendszert alkotnak, s valójában egyetlen élőlénynek tekintendők. Ő, GAIA tartja fenn a földi életet. Ő ellenőrzi a fizikai és kémiai környezetet. Nem tudatos lény, de intelligens. GAIA több, mint az összes földi faj összessége: ő a fajok feletti szervezetségi forma, s mi emberek – akár akarjuk, akár nem – a gaiai szabályozás részei vagyunk.”

"A Gaia-elmélet azoké, akik szeretnek sétálni és megállni, csodálkozni, gyönyörködni a Földben és az életben, amelyet hordoz. Azoké, akik tudják, hogy a természetet nem kell, és nem lehet meghódítani, leigázni."

James Lovelock

James Lovelock analitikus vegyészből fejlődött a huszadik század egyik legfontosabb bölcsevő. Nevezetes Gaia-elmélete, mely könyv alakjában 1979-ben jelent meg, bár már 1972 óta adagolta a köztudatba, a gondolkodás történetének igen fontos eredménye. Mégpedig azért, mert a szellem emberei két igen eltérő irányból jutottak el egy olyan közös eredményhez, aminek minimum alaposan el kell gondolkodtatnia mindenkit. A modern fizika történetében a századforduló után bekövetkezett földcsuszamlással rokon az esemény: a mérésekről és számításokról, mik a tudomány eddigi történetében oly gyakran szolgálták azt, hogy kimutassák velük: az anyag a mindenség, s azon túl nincs és nem is lehet semmi, most hirtelen kiderült, hogy egy magasabb szellemi rendezőerő „fülöncsípésére” alkalmasak. Amit tulajdonképpen a bölcsek pontosan tudtak, de valahogy az akadémikus tudomány ingerküszöbét, tudatát ez az igazság nehezen lépi át. Miről is van szó?

Lovelockot a NASA azzal bízta meg, hogy dolgozzon ki eljárásokat arra, hogy miként lehet megállapítani egy bolygóról, (egészen konkrétan a Marsról) hogy leledzik-e rajta élet. Azt tudjuk az evolúciós elméletből, hogy a környezet hat az élet megjelenési formáira, azt azonban Darwin nem hangsúlyozta kellőképpen, hogy az élőlények az alkalmazkodás mellett maguk is alakítják fizikai környezetüket. Ahol megjelenik az élet, ott visszacsatolási folyamat, kölcsönhatás alakul ki a környezettel. Időrendben is, logikailag is az első példa a Földön a fotoszintetizáló élőlények megjelenése. Oxigént termeltek, ami számos baktérium számára mérgezőnek bizonyult. Kipusztultak. Ezt véve alapul keresett Lovelock olyan jelenségeket, ahol az élet környezetalakító hatását jól meg lehet figyelni. A legkézenfekvőbb a légkör összetétele volt. Ha ugyanis van élet, akkor az élőlények minden bizonnyal használják a légkört, úgy is, mint nyersanyagforrást, és úgy is, mint végterméknyelőt (ahogy például a földi növények szén-dioxidot vonnak ki a légkörből, és oxigént juttatnak vissza oda), azaz végeredményben megváltoztatják a légkör összetételét. Ha van élet egy bolygón, akkor az élőlények jóvoltából a légkör összetétele távol lesz a kémiai egyensúlytól (vagyis az energiaminimum állapotától), azaz a légkört alkotó molekulák viszonylag sok energiát fognak tárolni kötéseikben. A Földi levegő például, miként az várható, igen távol van ettől a bizonyos kémiai egyensúlytól. Nosza, megvizsgálták mind a Mars, mind a Vénusz légkörét: egyik se mutatott az egyensúlyi állapottól számottevő eltérést. Lovelock erre mondta is, hogy kár pazarolni a dollármilliárdokat a Viking űrszondákra, hogy azokkal élet után kutassanak, nem hallgattak rá. (Kicsiny adalék a Marsi élet utáni NASA-kutatásokhoz: Lovelock 1979-es könyvében ír egy kollégájáról, aki teljes elszánt komolysággal szerkesztett egy marsi bolha-csapdát.)

Az eddigieket alapul véve merült föl a kérdés: a Földi egyensúly, ami az élet szempontjából enyhén szólva létfontosságú, mind az éghajlatot, mind a légkör összetevőjét, a tengerek sótartalma, s más kisebb szempontokat nézve is viszonylag hosszabb ideje stabilnak mondható. Pedig a Föld, mint rendszer korántsem volt védve a külső behatásoktól. Lovelock arra a következtetésre jutott, hogy mindez csak akkor lehetséges, ha maguk az élőlények szabályozzák saját fizikai környezetüket, vagy legalábbis jelentősen hozzájárulnak a szabályozáshoz. Természetesen olyan irányba, amelyik az ő életfeltételeiknek ideális. (Ez már az ember mai környezet-átalakító (pusztító) tevékenységére nem igaz.) Ha nem lenne a Földön élet, akkor a szelídítő folyamatok hiánya miatt bolygónk felszínének hőmérséklete 290 Celsius-fok körül ingadozna, 35 százalék lenne a tenger vizének sótartalma, s nem a jelenlegi 3,4 százalék (tízszeres eltérés!). Ha a légkörben az oxigén huszonegy százalékról huszonötre emelkedne, egyetlen szikrától, villámtól azonnal lángba borulnának a Föld erdejei. Szibéria, Kanada fenyevesei jelentős mértékben rövidítik az ottani hosszú telet: sötét lombjaikkal elnyelik a napsugárzást, s nem engedik, hogy túl nagy felületen verje vissza a hó fehérsége a létfontosságú hőenergiát. Ahol a hideg nagy, ott az élet a meleg felé alakítja környezetét, ahol pedig túl nagy a forróság, ott hűt, mint például a trópusi esőerdők esetében. Óriási mennyiségű párárt és apró porszemeket bocsátanak a levegőbe, amik aztán fehér fellegekké állnak össze, miknek tetejéről visszaverődik a napfény... Az élet mindig az ideális irányba hat, bámulatos ötletességgel. Lovelock legkedvesebb példája az óceánok feletti felhőzet hűtő hatása. E nélkül megközelítőleg húsz fokkal lenne melegebb a Föld átlaghőmérséklete. Kialakulása minden jel szerint a tengeri élővilág tevékenységének következménye. Az óceánokban élő algák egy különös - dimetil-szulfát nevű - gázt termelnek. Ez felszáll a légkörbe, ahol apró cseppecskéket alkot, s ezekre a kondenzációs magokra csapódnak ki az esőcseppek. Ezek nélkül nem lennének

felhők: a tenger párologó vize nagy cseppekké formálódna, és rögtön visszahullana a tengerbe. Ahogy ez a jelenség meg is figyelhető a Csendes-óceáni szigetek környékén, ahol az algák számára túl forró a víz: itt tiszta kék égből esik az eső.

De hogy mi se maradjunk ki a nagy játékból: a Mendel-féle átörökítési szabályoknak megfelelően normális esetben a megszülető csecsemők ötven százaléka kisfiú, ötven százaléka kislány. A két világháborúban azonban jóval több férfit gyilkoltak meg, mint nőt, s az elkövetkező években a születő fiúcsecsemők száma megnőtt. Minden logika és szabályszerűség ellenére. Minden bizonnyal Gaia maga gondoskodott az egyensúly helyreállításáról. **Mindebből ki kell, hogy derüljön: tudományosan igazolható, hogy csodás világban élünk.**

Fred Hoyle matematikus mutatta ki, hogy annak valószínűsége, hogy az őselevesből a mai csodásan bonyolult és mégis egész megbízhatóan működő élő szervezetek kialakuljanak, nagyjából annyi, mint hogy az ócskavas telepen keresztülszűrő hurrikán véletlenül összeüssön egy működőképes Boingot.

Csak pár példa a számos közül, melyek mutatják, hogy roppant kényes egyensúly mutat évmilliárdokon át stabilitást az erős behatásokkal szemben. Tulajdonképpen a mi érdekünkben. „Bolygó nagyságú hipotetikus élőlény született” - írja Lovelock. Az élőlény keresztapja a biológus szomszédja, a Nobel-díjas William Golding lett.

Fölteszi azt a kérdést is: vajon az emberiség kollektív intelligenciája milyen mértékben része Gaia intelligenciájának? Talán mi, emberek alkotjuk Gaia idegrendszerét, agyát - ami előre láthatja a környezeti változásokat és beavatkozhat azok menetébe? Például a környezetvédő mozgalmak hozzájárultak a gazdasági növekedés lassításához. Hatásuk minden bizonnyal érvényesülni fog demográfiai kérdésekben is, mert a túlságosan nagy népesség nyomorékká teheti Gaiát. "Egy napon arra ébredhet az ember, hogy Gaia visszavonult az iszapba, s már a mi feladatunk lett a planetáris egyensúly fenntartása." (1979) Itt válik Jim Lovelock igazi nagysággá: Felismerését, elméletét következetesen viszi végig, s ott, amikor a következmény a felelősség vállalása, nem torpan meg valami olyasféle magyarázattal, hogy ez már nem a tudomány területe. Az ezredfordulón az ember környezetalakításáról már másképp vélekedett: „A legjelentősebb hatás a gondolkodás képességéből adódik; abból, hogy beszélgetni tudunk arról, amit csinálunk. Egyetlen állat sem képes erre. Ez alapvető változás, mert elvileg azt jelenti, hogy képesek vagyunk tudatosan befolyásolni a Föld jövőjét - amire még nem volt példa. Hogy mi ennek a következménye? Nem tudom, csak arról vagyok mélyen meggyőződve, hogy nem vagyunk eléggé fejlettek ahhoz, hogy kezünkbe vegyük bolygónk irányítását.”

S bármekkora népszerűsége is tett szert a környezetvédők (különösen a fundamentalistábbak) között, velük is vitába száll: azt állítja róluk, hogy azok céljai gyakran nem elég pontosak és világosak, igaz, értékeli azok érzelmi töltését és hatását. Korábban úgy fogalmazott, hogy mi a technológiánkkal együtt vagyunk a természet része, és így, technikástul vagyunk benne Gaia szabályozásában, akár akarjuk, akár nem. Magyarul: Gaia intelligenciája nem feledkezik meg az ember ijesztő mértékű környezet-átalakító tevékenységéről, s akkor is az Ő szándékainak megfelelően cselekszünk, ha nekünk erről fogalmunk sincs. Ez a gondolat hordoz némi fatalista vonásokat, s érdemes óvatosan bánni vele: először is ezt Lovelock nem a 2003-as helyzet ismeretében mondta, másodszer is, roppant könnyen lehet

vele akár a totális gyepelőelengedést is igazolni. Az ezredfordulón Lovelock már másképp fogalmazott: „A Gaia-elméletet meg lehet fogalmazni egész egyszerűen is: azok a szervezetek, amelyek összhangban élnek a környezetükkel, elősegítik utódaik fennmaradását. Azok pedig, amelyek kárt okoznak benne, saját utódaik számára teszik tönkre az életfeltételeket, így azok pusztulásra lesznek ítélve.”

Amikor egy baktériumtörzs bizonyos génjeit „elrontják” a laboratóriumban, akkor egyes baktériumok mutáció útján pontosan ugyanazokat a géneket alakítják vissza. Amikor pedig egyes növényeket, rovarokat mérgező hatásnak tesznek ki, akkor a kísérleti alanyok úgy alakítják át kromoszómaszerkezetüket, hogy közömbösíteni tudják a mérgeket, hogy rezisztenssé váljanak velük szemben.

László Ervin

A már említett analógiás gondolkodás segítségével számos megfelelést fedezhetünk föl Gaia és az ember között. A kezdők felfoghatják akár egy kis gondolati játéknak.

Kezdjük mindjárt az építőelemekkel: a periódusos rendszerből kiindulva Földünket felépítő legfontosabb elemek megtalálhatóak az emberi szervezetben is. Az őselemeknél szintúgy: (de hát fordítva elképzelhetetlen is lenne...) Gaia izzó magjának megfelelője a szív, melyet gyakran hívunk forrónak, lángolóknak, melegnek. Mindkettő a fűtő közepet jelképezi. A Föld felszínének kétharmad részét borítja víz, ez embernek ez az elem ugyanekkora arányban alkotója. A föld, mint őselem Gaiának csak kis részét teszi kis, a litoszféra pár kilométeres rétege az egészhez képest roppant csekély, a mi szilárdságunkat biztosító vázrendszer is csekély a fenntartott testtömeg egészéhez képest. a negyedik őselem pedig, a levegő az egyszerűség kedvéért közös, vagyis ugyanaz. A biológusoknak sikerült mára bizonyítaniuk, hogy a petesejt is két pólusú, akár csak a földgolyó, a két elektromos pólus közt kirajzolódó erővonalak hajszálra a földgolyó elektromágneses erővonaláival egyeznek. Az ember körül ezek az elektromágneses mezők ma már mérhetőek, s akár csak a Föld körül, az ember körül is fentről lefelé (északról dél felé) áramlanak. De az ősi Keleten ez nem újdonság, legfeljebb mosolyognak, hogy amit ők csakraként, auraként ismernek, az a hülye nyugatiaknak csak hatalmas fáradtság és drága kísérletek árán megismerhető, s még akkor se hajlandóak hinni a saját szemüknek. A test energiaközpontjainak megfelelő helyeket a Földön az ősi indiánok és más „primitív” népek is ismernek. A keresztény építőmesterek gyakran ilyen helyeket választottak a székesegyházak felépítésére, s a zarándokutak, helyek is nem ritkán követik Gaia energiaútjait. Az Észak-Egyenlítő-Dél tengelyének a Fej-Derék-Altest tengely felel meg. Tendenciákban is: míg a fejlett, gazdag Észak tekinti magát az értékesnek, s tart magánál minden politikai, gazdasági, kulturális hatalmat, szégyentelenül kihasználva Dél kiszolgáltatott szegénységét, gyakorlatilag belőle élve, addig a test síkján is sokat adunk a jó koponyára, a színtiszta értelemre, ugyanakkor az altestet (s a hozzá tartozó gusztustalan dolgokat: genitáliák, emésztés, testnedvek) lényegtelennek, szennyesnek, valamiféle zavaró kellemetlenségnek tekintjük. Az előrángatott tudománytalan badarságok miatt fanyalgóknak azonban további mikrokozmosz-makrokozmosz megfelelések is vannak (az eddigieknél még szebbek is!): a szükséges szaporulatot mindkét esetben az alsó pólus biztosítja, s mindkét esetben kevés köszönetet kap ezért a fájdalmas áldozathozatalért: kevéske

családi pótlékot vagy kevéske segílyt, (a szegény országok ez utóbbit nem ritkán kamatra kapják), mindkét esetben az elismert felső pólustól.

A szervrendszerek terén is számos analógia fedezhető fel.

A légzés legfőbb szerve a tüdő, Gaiánál ennek megfelelői a fák. Ahogy a légcső két hörgőre, majd további ezernyi kis hólyagocskára oszlik, a nagyobb felület eléréseért, ugyanazt teszik a fák ágaikkal, gallyaikkal, leveleikkel. Kiterítve mind a fái a leveleivel, mind a tüdő a hólyagocskáival megdöbbenően nagy felületet adna. E felület a minél nagyobb gázcseréhez szükséges, a csodálatos harmónia jele, hogy egymást táplálva, éltetve, pont kiegészítve lélegzünk: a fák oxigénje minket táplál, a mi széndioxidunk pedig a növényeket.

A vérkeringés megfelelője Gaiánál a víz körforgása. A legprimitívebb hasonlóság ránézésre adja magát: a Föld vízhálózata, a csermelyek, patakok, folyók, folyamok hálózata az érrendszerből ismert. Társadalmunk jellemző betegsége a magas vérnyomás. Nagy nyomás alatt élünk, teljesítménykényszerben, ahol a lassú, ráérős kényelmes tempó nincs megengedve. Az eredmény: nagy baj, a vér előbb utóbb átszakítja a megkeményedett érfalakat, hogy akár a szervezet életképessége árán, de érvényt szerezhessen a másik, női pólusnak, a nyugalomnak. Nem ugyan ez történik a folyókkal is? Normális esetben harmonikusan követve a táj adottságait kanyarog, termékennyé téve ezzel területét. Mi azonban hogy nagyobb munkára kényszerítsük, plusz munkára fogtuk őket, szép íveit kiegyenesítettük, hogy gyorsabban folyják, betongátak közé szorítottuk, hogy energiát sajtoljunk ki belőle. (A kanyar - ívessége folytán- a női princípiumhoz tartozik, míg az egyenes a férfihoz. Ugye itt is visszaköszön valami?) Az eredmény: zúgva, bögve töri át a gátat, az ember által hasznosnak vélt tevékenységnek annyi: a természet csak azért is kikényszeríti, még ha ilyen békétlen fájdalmas módon is, hogy az ember által eltolt egyensúly valamelyest visszabilenjen. Mink meg homokzsákokat hordunk, úszunk. A már rendszeressé váló tiszai árvizek hatása országunkra egy súlyos agyvérzésre emlékeztetnek. Ahogy az érfal erősödik, hogy bírja a nagy nyomást, úgy erősítjük, magasítjuk betongátjainkat –ugyanolyan szomorú eredménnyel. A jang oldal túltengése nyilvánul így meg a mikrokozmosz-makrokozmosz analógia mindkét felén.

A nyolcvanas évek végén a malaysiai Kelang folyó vizében annyi volt a higany, hogy rovarirtóként lehetett használni. Használták is.

Az emésztésben és az azzal kapcsolatos nyavalyákban különösen jól kimutathatóak a megfelelések. Korábban mindkettőnknek volt ideje bőven a megemésztésnek megemésztésére. Míg korábban a parasztok hagyták pihenni a földet, ma már mindenféle műtrágya segítségével sok gazdálkodó évente kétszer arat. Az így termelt táplálék természetesen sokkal rosszabb minőségű, - ezzel párhuzamosan, a felgyorsuláshoz híven mi természetesen a rendes étkezés helyett amolyan gyorsfalatokkal tartjuk üzemben testünket. Az eredmény: mennyiség van döggel, minőség annál kevésbé. A Földből kivett tápanyagokat műtrágyával próbáljuk pótolni, ami a főbb elemeket ugyan visszajuttatja, de a finomabb nyomelemeket nem, ezzel párhuzamosan mi különféle kapszulákkal, pezsgőtablettákkal próbáljuk magunkat kárpótolni a különböző gázokkal kisárgított, de tartalmatlan banánokért, vizezett tablettás borokért, állományjavítókkal tupírozott étkekért. S mindemellett Gaia is, mi is rengeteg emészthetetlen mocsokkal terhelődik (általunk): E330-al, E321-el, nehézfémekkel, rákkeltő anyagokkal, radioaktív

anyagokkal, miknek emésztési ideje (felezési ideje) olyan nagy, hogy igazán komoly bajban vagyunk mindketten. Csak egy kiadós böjt menthet meg a mikro-makro szinten egyaránt a súlyos betegségtől – javasolja Rüdiger Dahlke, akinek ilyen téren valóban komoly tapasztalatai vannak. Mindkettőnk emésztőrendszerét jelentősen túlterheltük az utóbbi időben, böjtre van most szükség. „Az a tény, hogy az utóbbi két évtizedben a böjtölés a mikrokozmoszban egyre népszerűbbé vált, a makrokozmoszt illetően is reménységre adhat okot.” (Rüdiger Dahlke: Mitől beteg a világ? 70.)

Az igazán érdekes kérdés mindezzel kapcsolatban az lesz, hogy a Föld eme intelligens önszabályozása, önvédelme mennyire, milyen értelemben tudatos, illetve, hogy tudatos-e egyáltalán.

A Gaia-elmélet hatása és utóélete

Nem ez az első eset a szellemtörténetben, hogy valamely gondolatot nagy lendülettel szétcincálnak, s ki-ki a maga vélt vagy valós cafatját hangoztatva kritizál illetve bont zászlót. A Gaia-elmélettel is ez történt.

Igazi vízvázalasztónak az elmélet teleologikussága bizonyult. Az 1979-es Gaia könyvben Lovelock így ír: "[a Gaia-hipotézis] választást nyújt ahhoz a kiábrándító képhez képest, ... amely bolygónkat vezető és cél nélkül a Nap körül körbe-körbejáró agyalágyult úrhajóként festi le".

Korunkban, amikor II. János Pál pápa is Isten csendjéről beszél, az ember fojtó hiányát érzi a transzcendenciának. A Lovelock által felkínált képnek pedig lényeges eleme a bolygósintű szellemi irányító, szervezőerő. Nem kimondva, nem részletezve, de mindenképp egy olyan szellem jelenlétére következtet, mely nem összeegyeztethetetlen sem a keresztény istenképpel, se az akkor divatosá váló keleti vallásokkal, (a természeti vallásokkal meg aztán pláne nem), sőt, akár a normálisabb ateisták számára is elfogadható. Ez a „szellemkép” (a szót az „istenkép” mintájára fabrikáltam) vált vörös posztóvá sokak szemében, különösen attól a pillanattól, hogy a bizonyos körökben szalonképtelen misztikusság kifejezés se bizonyult Gaiával kapcsolatban alaptalannak. Lovelock maga már némileg visszakozott a teleologikusság terén, s elismerte, hogy a hipotézis korai megfogalmazásai könnyen félreérthetőek voltak, de ez őszintén szólva senkit sem érdekelt. Ő a Földet csak metaforikus értelemben tartotta élőlénynek. Kritikusai azt mondták, hogy a Gaiáról feltételezett önszabályozás előrelátást vagy tervezést kíván az élőlények részéről. Volt, aki szerint a bolygósintű önszabályozás csak úgy valósulhatna meg, ha a Föld összes élőlénye minden évben összegyűlne egy konferenciára, és megbeszelnék, hogy miként viselkedjenek a továbbiakban a bolygó homeosztázisának fenntartása érdekében. (Ezt ahhoz lehet hasonlítani, amikor Ady egyik kritikusa A Tisza-parton című vers kapcsán azzal rontott a költőnek, hogy hogyan állíthatja: „A messzi Gangesz partjáról jöttem én”, amikor Adyról mindenki tudja, hogy soha nem volt Indiában...)

Mindenesetre Lovelock mára finomított, szelídített elméletén, s úgy fogalmaz, hogy az élőlények nagy mértékben hozzájárulnak a szabályozáshoz, de más, abiotikus szabályozási folyamatok is léteznek. Bár optimistának vallja magát, ezt nagylelkű holisztikusságának köszönheti: nem a mi jövőnk felől biztos, hanem Gaiáé

felől: „Lehet, hogy egyszer Gaia, a Földanya megelégedi az ember pusztító tevékenységét, visszavonul a mocsárba, nem segít bennünket tovább, s az evolváltabb élethalakok elpusztulnak.”

Két bolygó találkozik a mindenségben:

- Jézusom, veled meg mi történt? Borzasztóan nézel ki!
- Ne is mondd, emberem van.
- Ó igen, azt ismerem. Elég kellemetlen, de hamar elmúlik.

A Gaia-elmélet nem elhanyagolható vonása, hogy föllép az atomizáció, az elidegenedés ellen. Hiszen a tudat, hogy mindannyian egyetlen élőlény részesei, alkotói vagyunk, (ráadásul egy istenanyáé) mindenképpen oldja azt az érzést, hogy az egyes emberek a környezetüktől, a természetitől és az emberitől elszigetelt, tőle független lények volnának. Márpedig ez a – főleg az elsődlegessé vált médiakörnyezet által kialakított – tudat döntő jelentőségű az ökológiai válság szempontjából. Az, hogy az egyes embert tudatában leválasztották az ökoszisztéma fájáról, azt eredményezte, hogy nincs tudatában cselekedetei következményeinek. Eltakarták a média, a mesterséges környezet képeivel előle a valós világ tükrét, ezzel kikapcsolták felelősségtudatát. Azt a képet erősítette föl a médiafogyasztó emberben, hogy a külvilág egyrészt mint szemétfelfogadó, másrészt mint nyersanyagforrás végtelen, és ami legalább ilyen súlyos vétek volt: a közvetlen (természeti) környezete nem olyan értékes, nem olyan érdekes. Hiszen a közvetített világból naponta megcsodálhatja a látványos állatok és vidékek képeit, ám a faluja határa, a városa megmaradt zöld területei emiatt szürkének, veszni hagyhatónak tűnnek fel.

Nincs kapcsolata azzal a területtel, ahova a szemetét viszik, ahol az élelmiszereit előállítják, nem látja, hogy az általa kibocsátott, az energiaigényességével kikényszerített szennyezések hogyan hatnak, ezért erre nem is ügyel. A média gondosan távol tartja tőle az aggasztó képeket. A Gaia-tudat (mostmár hívjuk így) átível a média paravánjain, és összeköti, ami összetartozik. Helyre állítja az ember kapcsolatát a környezetével, amit Jacques Monod szerint még a tudomány radírozott ki. („A tudomány azzal az igénnyel lépett fel, hogy elsőpri százezer év hagyományát, ami egyé vált magával az emberi természettel. Ez véget vetett az emberi lélek ősi animista frigyének, és az értékes kötelék helyébe nem lépett semmi más, mint szorongó keresés az egyedüllét fagyos tengerében..” (Jacques Monod: Chance and necessity, New York, 1971, 172. old.))

A Gaia-tudat összekötő erejének nem csak környezeti hatásai üdvösek, de a lelkiek is. Hiszen az elidegenedés, a világba vetettség érzése megintcsak igen súlyos probléma.

Természetesen a legnagyobb tetszést a zöldek körében aratta Gaia, a tudósok közül pedig leginkább a geológusok fogadták szimpátiával.

Az, hogy Lovelock elméletét a tudomány számos ponton igazolta (s e dolgozat során még további alátámasztásairól is szó esik) jelzi, hogy a Földnek élőlényként való felfogása mára nemcsak egy mítosz, hanem modern tudomány. Még ha elfogadottsága – ahogy ez a fiatal diszciplínákkal lenni szokott – egyelőre nem vetekszik a hagyományos tudományos nézetekével.

Időközi összefoglaló

Az imént három, ügyünk szempontjából lényeges paradigmát, világképet vizsgáltunk meg. Azt néztük, melyik mennyiben képes hozzájárulni a fenntarthatósághoz, az ahhoz szükséges szemléletváltáshoz.

Korántsem meglepő módon kiderült, hogy a keresztény egyházak és a zsidó vallás egyaránt őrzői az ökológiai gondolkodás magvainak, és hogy ezt az őrzést olyannyira komolyan veszik, hogy a magvak elvetésétől is ódzkodnak. A Biblia, a Talmud igen lényeges pontjain szögezi le, hogy a zsidó-keresztény etika követése összeegyeztethetetlen a teremtett világ elpusztításával, föllélésével. Ez a hívő emberre újabb felelősséget ró.

Az egyházak tradicionális merevsége folytán azonban ez a tétel, bármily fontossá is vált, nehezen emelhető ki a jelenlegi marginalitásából. A szép és nagy szavakat, mégha igazak is, nehéz aprópénzre váltani, és nehéz az egyházak mindennapi tanításában, útmutatásában megjeleníttetni. Ennek szükségessége pedig az egyházak a mai napig megmaradt egyedülálló szerepe miatt létfontosságú lehet.

Ez után, talán meglepő és önkényesnek tűnő módon a tudomány és a technika világának szent tehenét vettük bonckés alá. Reményeim szerint kiderült, hogy elvitathatatlan érdemeivel egyetemben (ezt sajnos mindig hozzá kell tenni, különben nagy baj van) az ökológiai katasztrófáért is viselendő felelőssége is elvitathatatlan.

Hogy ez az önmagában vett technika hibája-e (ami egyébként nem létezik), vagy az őt használó emberé, esetleg a technofil világképé, mindenképp másodlagos. Minden esetre ha túl leszünk az ökológiai válságon, meg lehet vizsgálni.

A lényeges az, hogy előremutató tanulságot is igyekeztünk levonni: a létünket veszélyeztető, túltengő technofiliából (a jang pólusból) visszább kell venni, és újra előtérbe kell helyezni a kiegyensúlyozó, szelídebb „technikákat”, vagyis a jin pólust.

Harmadikként a tudományos és a misztikus gondolkodás (vagyis a két pólus) közös gyermekét, a Gaia-elméletet vizsgáltuk. Bár a Gaia-elméletet lehet vitatni, (ugyan mit nem lehet?) rokonszenvességén túl az is bizonyos, hogy Földünk és a saját jövőnk szempontjából roppant mód szerencsés volna, ha minél szélesebb körben terjedne el. És ez talán van olyan fontos, mint tudományos megalapozottsága.

A Gaia-tudat legfőbb jelentősége valószínűleg ott van, hogy megnyitja az utat egy új etika felé, vagy ahogy a hamarosan gyakrabban fölbukkanó László Ervin nevezi, a planetáris tudat kialakulása felé.

Tanulságok felé

„Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jőni fog, ha jőni kell...”

Vörösmarty Mihály: Szózat

A két forgatókönyv

(László Ervin nyomán)

A két forgatókönyv az elkövetkezendő két-három évtizedre vonatkozik.

A kezdeti feltételek mindkét esetben nagyjából a következők:

- növekedő népességi nyomás (lásd: Nyugat-Európa numerus claususjai, „Hollandia megtelt!”, Nagy Britannia menekült táborokat bérel a schengeni határokon túl...)
- nyíló szociális olló: a gazdagok gazdagodnak, a szegények szegényednek. (Jelenleg a szerencsés húsz százalék a termelt javak 86 százalékát fogyasztja el, míg a maradék nyolcvan százaléknak jut a javak tizennégy százaléka...)
- vallási összeférhetetlenség, fundamentalizmus, fanatizmus (Bush kereszténynek álcázott ultrakonzervativizmusa, Közel-kelet)
- fenyegető élelmiszer és vízhiány (Afrika, Kína, Közel-Kelet, Közép-Amerika, Dél-Ázsia)
- gyorsuló, elszabaduló éghajlati változások (Pentagon-jelentés, IPCC-jelentés, aszály- és árvízjárok)
- fokozódó szennyezés (vagyis változó összetételű légkör, mérgező forrásvíz, ...)
- gyorsuló erdőirtás, fogyatkozó biológiai sokféleség (Párpercenként kihal egy faj, másodpercenként egy futballpályányi erdőt irtanak ki, stbstb.)
- emelkedő tengerszintek, süllyedő szárazföldek (Velencei, bangladesi árvizek)

A jelenlegi tendenciák alapján az első várható következmények ilyenmik lesznek:

- nemzetek, kultúrák között gyakoribbá váló konfliktusok, háborúk, elsősorban a víz és az élelem birtoklásáért (Ez az Izrael és a palesztinok közötti konfliktus egyik jelenlegi oka. Már fegyverként is használják: az izraeli hadsereg nem egyszer zárta el, rombolta le a palesztin közösségek vízvezetékeit, taposta le ültetvényit, vágta ki fáit.)
- az időjárás felborulása miatt jelentősen csökkenő termékek
- egyre gyakoribb súlyos betegségek, AIDS-/HIV fertőzések a romló egészségügyi feltételek és az éhezés miatt (Dél-Afrikában a vízprivatizáció következtében újra kolerajárványok voltak, ugyanott, egyes vidékeken a lakosság harmada AIDS-es)

- éghajlati menekültek a kiszáradt, elárasztott vidékekről, természetesen elsősorban az EU és az USA felé

Hosszú távon pedig:

- az elkeseredés erősíti a terrorizmust, a bűnözést, a korrupciót, a szervezett bűnözést,
- szaporodó fegyveres felkelések, vegyi, biológiai és nukleáris fegyverek bevetése helyi konfliktusokban,
- ebből következően a NATO csődje
- ennyi elég is.

Ha azonban sikerülne teret nyernie az új gondolkodási paradigmának, esélyünk lenne a pozitív forgatókönyv megvalósulására. Íme:

- a túlnépesedés nyomása, a szegénység, a fanatizmus, a környezet pusztulása és a számos más katasztrófa makarencói pofonként hat: változást indukál az emberek gondolkodásmódjában, és összefognak, hogy szembeszálljanak a közös, immár életveszélyes fenyegető helyzettel.
- a nagyobb társadalmi és gazdasági felelősség megtermékenyíti végre a kormánypolitika és a vállalati stratégiák gondolkodását
- mindezek eredményeképpen a tőke a fegyverkezés és a további profittermelő befektetések helyett mind nagyobb mértékben fordítódik a szegényebb országok szükségleteire
- megszületnének végre azok a rendelkezések, melyek a környezet megóvását, az élelmiszerek és az erőforrások igazságos elosztását érhetik el, vagyis a fenntarthatóság alapjait teremtik meg.

Remélhetőleg az első sikerek nem a további reformok fölöslegesnek tartását, hanem folytatását eredményezik. Ha az utóbbi történik:

- a legelmaradottabb térségekben is megszűnik lassan az éhezés, s egyre több embernek jut munka, egészségügyi ellátás, oktatás.
- megbecsültebbé válnak a természeti erőforrások,
- a beindult pozitív változások, a megnyilvánult szolidaritás növeli a népek közötti bizalmat, s az előző verzióban emlegetett terrorizmus, gyűlölet is nagyban okafogyottá válik. (Egészen konkrétan: vajon ha az USA a fegyverkezésére fordított dollármilliárdok töredékéből jóllakatná a világ éhezőit, mint ahogy megtehetné, akkor lenne annyi ellensége a szegény országokban, hogy a maradék milliárdjait kénytelen legyen fegyverekre, a biztonságára fordítani? Aligha. Sajnos, ilyen egyszerű.)

A két irány között a választás azzal dől el, hogy miképp gondolkodunk. Hiszen a kiindulási tényezők mindkét esetben ugyanazok, s ugyanazok, mint a mi jelenünkben. László Ervin (is) azt mondja, hogy a rendszerek (jelen esetben a Föld, akár mint élőlény, Gaia, akár csak mint semmiben keringő salak, rajta ez a bonyolult társadalmi, ökológiai rendszer) káosz közeli állapotukban rendkívül érzékenyek. Vagyis az a bizonyos sokat emlegetett pekingi pillangó, ha megmozdítja szárnyát, a felkavart levegő New Yorkba, két hónap múltán viharként érkezik meg. Ezért mondja, hogy megváltoztathatjuk a világot. Fogyasztóként, polgárként, befolyásoljuk a világot, akár akarjuk, akár nem, és ma már *minden egyes ember vagy a megoldás részese, vagy a problémáé*. Aki nem választ, az is választ, öntudatlanul, többnyire a rosszabbikat. S egy ilyen kiélezett, ismeretlen és bizonytalan helyzetben, mint

amilyen a mai, ez igenis döntő lehet. Nem csak effektíve számít, hogy az egyes ember (én, Te, nyájas olvasó, meg a környezetünkben élők) a probléma vagy a megoldás részesei, hanem talán lelkiismeretileg sem az utolsó szempont.

„Hagyjátok abba már! Halál
halál és gyűlölet!
Egy szörnyű jóslat száll, akár
a felforrt gyűlölet.
Nehéz a múlt, halált lehell
fáradt a föld, pihenjen el!”

Shelley: A „Hellász” zárókórusa,
Radnóti Miklós fordításában

A szükséges gondolkodásbéli váltás

Okkal várható, hogy katasztrófa ér mind minket, mind a Földet. Hogy mindketten bajban vagyunk, már vázoltatott. A katasztrófa azonban a megoldás kulcsát is rejtheti: a szó görög eredetű, és nem csak a repülőgépek lezuhanására, azok házakba csapódására és a műkörmök letörésére vonatkozik, hanem „fordulópontot” is jelent. Sok minden utal arra, hogy ember és Gaia egyazon ütemben halad e felé. Az újrakezdés minden bizonnyal elkerülhetetlen lesz, s akár a bibliai Vízözön, bár egy rossz korszak végét jelentette, egy másik kezdetét is hordozta magában. Ha a fordulatot mi hajtjuk végre, önként és jószántunkból, akkor a hagyományos értelemben vett katasztrófát elkerülhetjük. (Rüdiger Dahlke: Mitől beteg a világ? 71.old)

László Ervin az új paradigmát követőket meglehetősen szerénytelen kifejezéssel „Alkotóknak” nevezi. Jellemzőik: kevesebb tévzés – több könyv olvasása, kirándulnak, érdeklődnek a művészetek, a kultúra iránt, tudatosabb fogyasztók, kritikusak a reklámokkal szemben, ha hülyíteni akarják őket, akár a sarkukra is állnak, közösségi igényeik vannak, holisztikus a szemléletük, van spirituális érdeklődésük, s életvitelükben inkább közelítenek a természetes, az egyszerűbb felé. Számukat 1965-ben ötmillióra tették, mára ötven millióra becsülhetők. (Azért ezek a számolások nekem minimum gyanúsak – V.M.)

A New York-i Tendenciakutató intézet 1997-ben a tíz vezető tendencia közé sorolta az „önkéntesen vállalt egyszerű életvezetés” mozgalmát, vagyis hogy az emberek fogyasztásuk mennyiségi visszafogásával javítanak életminőségükön.

S két konkrét hazai, testközelből ismert példa: A Lehet más a világ! hálózat átvéve a nemzetközi Food not bombs kezdeményezést, Fegyver helyett kenyér! néven ételosztásba kezdett a Nyugati pályaudvarnál. A Food not bombs weboldalán az áll, hogy ez a világon leggyorsabban terjedő mozgalom (ha mondjuk a Lockheed-Martin, a világ vezető fegyvergyártója írná ezt róluk, más lenne a helyzet), az minden esetre tény, hogy itthon meglepő módon erősödik a kezdeményezés. Tizennégy és harminc közötti fiatalok, anarchistáktól kezdve állatvédőkig vasárnap korán kelnek, főznek, ilyen-olyan pályázati pénzekből sikkasztott összegekből, nagymamától kapott zsák krumpliból, otthonról elcsent fűszerekkel. A bolondéria ragályos: egy közelben lakó nő minden vasárnap maga is megjelenik egy lábos főzeléssel, a fiatalok szomszédjai tál süteményeket küldenek. A megmozdulásokról szóló beszámoló volt

az utolsó csepp egy szociológus poharában, ki most kis csapatot verbuválva cselekvési programon dolgozik.

Hosszúhetény, mely az elmúlt hónapokban a Zengőért folyó elszánt küzdelméről lett ismert, március elején beszállt a Hulladék Munkaszövetség Tájékoztató programjába, és nekiállt fölszámolni a környékbeli illegális hulladéklerakókat. Ugyan a Zengőn továbbra is folyamatos ügyeletet tartanak a szomszédos Pécsváraddal, és a hegy sorsa még nem dőlt el, ők bíznak a jövőben, és takarítják erdőszéleiket.

A fenti és a hozzájuk hasonló példák jelentősége messze nem pusztán önmagukban van. Igaz, hogy a jó példa ragadós, ha nem is annyira, mint a rossz. Ami miatt ezek mégis reménységre adnak okot, az a krupplimosó majmok ismert példája.

A szellem erejéről

Etológus kutatók majmok viselkedését tanulmányozták egy óceáni szigetcsoporton. Az egyik szigeten burgonyát adtak a majmoknak, akik természetesen a számukra ismeretlen csemegét rövid idő után felettébb megkedvelték. A majmok minden nap kaptak krupplit. Napok múltán az egyik nőstény rájött, hogy ha megmossa a közeli patakban, akkor a növény sokkal ízletesebb. Ez a nőstény attól kezdve minden nap mosta a maga krupplijait, s hamarosan más majmok is fölfigyeltek szokására, kipróbálták, megszerették, és egyre többen mosták a krupplit evés előtt. (Utánozás majomszokás.) A kutatókat akkor érte a meglepetés, amikor a krupplimosó majmok száma elért egy kritikus tömeget: ekkor a szigeten egész meglepő gyorsasággal vette át a szokást az egész kolónia, -ami még hagyján – de a szomszédos szigeten, ahol szintén krupplival etették az ottani majmokat, minden látható előzmény és magyarázat nélkül egyik napról a másikra kezdte el mosni a zöldséget az egész majomsereg.

Az ehhez szükséges adatátvitel helye a bioenergiái mező. A tudósok egyre többet tudnak meg róla, s már arra is egyre több a bizonyíték, hogy a bioenergiái mező interakcióba lép a környezet (ezt a szót most pár tízezer kilométeres távlatban kell venni) mezőivel.

Randolph Byrd kardiológus, a kaliforniai egyetem professzorának kísérlete: arra kért kiválasztott embereket, hogy imádkozzanak egy 192 betegből álló csoport tagjaiért. A kontroll-csoport 210 főből állt (feküdt). A válogatás véletlenszerűen történt, s kettős vakkísérlet módján zajlott: sem a betegek, sem a nővérek, sem az orvosok nem tudták, melyik paciens melyik csoportba tartozik. A kinti résztvevők a betegek nevét kapták meg s némi információt a szívük állapotáról. Minden betegért öt-hat hívó mondott imát. Abban a csoportban, melynek tagjaiért imádkoztak, ötször kisebb volt az esélye annak, hogy antibiotikumos kezelést kelljen alkalmazni, háromszor kisebb a tüdőödéma kialakulása, ebben a csoportban senkinek nem volt szüksége endotracheális intubációra, míg a kontroll-csoportban tizenketten szorultak rá. (Én se tudom, hogy mi az.) Az imával segítettek közül kevesebben haltak meg, bár itt a kis számok miatt nem sikerült szignifikáns eredményt kimutatni. Az is bebizonyosodott, hogy a távolság semmiféle jelentőséggel nem bírt. (László Ervin: Harmadik évezred –A Budapest Klub első jelentése 187.)

Több száz olyan kísérletet végeztek, ahol egy „leadó” személyt hirtelen erős inger ér, s egy tőle bármilyen távolságban elhelyezkedő „vevő” személy EEG-jén, (agyhullámain) pontosan ki lehetett mutatni, hogy az illető hasonlóan reagált, mint az

ingerelt személy. Nem meglepő, hogy ez különösen azoknál az embereknél mutatkozott meg megbízhatóan, akik képesek voltak jobban ellazulni, illetve szerelmespárok tagjainál. Ebből a több száz kísérletből jó pár száz olyan szigorú, kíméletlen tudományossággal ellenőrzött körülmények között zajlott, hogy a legbegyepesedtebb, legsötétebb technokraták se vitathatják a „tudománytalan” eredményeket. Ezek feltérképezése és támadhatatlan tálalása szerencsére nem tartozik a dolgozat feladatai közé.

De ugyanez a jelenség áll a háttérben akkor is, amikor egymástól távol eső, egymással nem érintkező civilizációk művészetében jelentkeznek ugyanazok az alapmotívumok. Ez megnyilvánulhat a cserépedények, urnák és más műtárgyak formájában: Ignazió Massulli, a bolognai egyetem professzorának kutatásai mutatták ezt ki főleg olyan archetipikus jelképekben, mint például Nagy Földanya, a Hős utazása, a Mandala, a Jó és a Rossz (testvér)harca (Ignazió Massulli: Geist ohne Ferne, Neue wissenschaftliche Zeitschrift, München, 1999.) Ugyanez, megint más területről: a világ szinte minden területén megtalálható magasabb rendű növények több mint 250 ezer faja mindössze három levélelosztási formát használ a szár körül, ebből pedig a spirális nyolcvan százalékos népszerűségű. Az élővilágban használatos harmincvalahány szemtípus is közös eredetre vezethető vissza. Megjegyzendő, hogy például a légyé, az emberé és az egéré tökéletesen azonos gén irányítása alatt fejlődik ki. (László Ervin: Harmadik évezred – A Budapest Klub első jelentése 180., 168.)

A „primitívnek” nevezett népeknél nem ritka, hogy a messzire utazott családtag egyszerűen megérzi, hogy otthonában, falujában valami baj történt, s hazautazik, akkor is, ha ez több hetébe telik. S többnyire igaza is szokott lenni. GPS, mobiltelefon, e-mail nélkül.

Magasabb szervezetségi szinten biztató példa a MAI ellen létrejött sose létezett széles összefogás. A MAI (Sokoldalú Beruházási Egyezmény) Az OECD-országok készítették elő a tervezetet, a lehető legnagyobb titokban. A tőkés társaságoknak ezzel sikerülhetett volna örökre bebiztosítani hatalmukat: a tőke abszolút szabad mozgását, a befektetők jogainak bármiféle korlátozásának meggátlását, az adózási kedvezmények további kiterjesztését tették volna a tagországok számára kötelezővé. S a legveszélyesebb: a terv szerint a kormányokat a vállalatok szabadon idézhetik bíróság elé, s az aláíró ország öt évig nem léphet ki, és felmondás esetén a vállalt kötelezettségek tizenöt (!!!) éven át érvényben maradtak volna.

A tervezet szövegét egy kanadai szervezet szivárogtatta ki, s tette a világhálóra. Példátlan összefogás született a gyilkos terv ellen: a zöld szervezetek, a szakszervezetek, számos kommunista párt, az Egyházak Világtanácsa (332 tagegyházzal) akkora felzúdulást csapott, hogy az OECD kénytelen volt visszavonulót fújni. S bár a WTO egy hasonló követelésekből álló szabályzást valósít jelenleg meg (GATS néven) - aggasztó sikerrel -, az ütközet megnyerése mindenképp mérföldkő a civil kontroll és a felelős erők összefogásának történetében.

A mi szempontunkból a majmok példája a legérdekesebb. Két dolog derült ki: egyrészt, hogy ha egy viselkedési, gondolkodási paradigma egy adott társadalomban elér egy bizonyos szintet, akkor onnantól kezdve (akár négyzetesen is) gyorsabban terjed tovább. Erre különböző divatok, sztárok kultuszai elegendő példát jelentenek. A másik, ennél sokkal fontosabb: ha az új paradigma terjedése megindult, akkor az nem csak a közvetlen, fizikai környezetben hat, hanem térben távolabb is.

Van okunk remélni, hogy a szükséges változás megindult, s hogy mi az első fecskék vagyunk. Aki hosszabb-rövidebb időt foglalkozik környezetvédelemmel, hamar megtanulja, hogy ebben az országban az emberek kilencven százaléka szintén környezetvédő. Ez természetesen többnyire lelkiismeretnyugtató mentegetődzés, de ugyanakkor azt is jelzi, hogy az embereknek valós igényük van világuk megmentésére. Csak mindenki úgy érzi, hogy ezzel a bolondériájával ő az egyetlen, és ezért reménytelennek tartja bármilyen realizálását elveinek. Amikor Budapestről bemutatjuk egymásnak az ugyanannak az utcának két végében lakó pécsi, szegedi környezetvédőket és közösségépítőket, akkor nagy egymás nyakába borulás után nekiállnak megváltani a világot.

Jelenleg a környezettudatosság terjedése ebben a fázisban van. A mag jóval több helyütt van elvetve, mint ahol látszik, hogy már kikelt.

Megintcsak biztató, hogy az olyannyira szükséges lemondás kultúrája, az önkorlátozás ha nem is általános, a gazdaságra is kiterjedő szinten, de egy szinten már kialakult: az egészség területén. A böjt, a fogyókúra, a diéta gyakorlatilag már divatnak is mondható. Olyannyira, hogy emberek egész komoly összegeket képesek fizetni azért, hogy egy hétvégét puritán körülmények között tölthessenek valamely cég szervezésében.

Ez annak köszönhető, hogy az egészség egy olyan terület, ahol az egyes ember elkerülhetetlenül fölismeri saját érintettségét, és azt, hogy a túlzott, aránytalan növekedésnek, túlzott, aránytalan (fizikai) jólétnek káros következményei vannak. Meglesz a böjtje. Csak ott remélhetünk gondolkodási paradigmaváltást, ahol az érintettség más, például társadalmi szinten válik nyilvánvalóvá. Az az anyuka, aki igazi környezetpusztító életmódot folytat: zsákszámra termeli a szemetet, pazarolja az energiát, mindenhova autóval jár, egyik nap megtudja, hogy kedvenc parkját és játszótérét az önkormányzat egy újabb benzinkút számára akarja eladni, egyszer csak döntő változáson megy át. Képviselői fogadóórákra jár, jogszabályokat böngész, aláírásokat gyűjt, magyarul felelős emberré és polgárrá válik. És akár kivágják a játszótér fáit, (valószínűleg kivágják, mert mindig azzal kezdik) akár nem, a változás nem marad nyomtalanul, előbb utóbb áttér a visszaváltható palackokra, rájön, hogy mi mindent tud autó nélkül is megtenni, -vagyis kialakul benne a környezettudatosság.

A tanulság: az apró, mindennapi cselekedetek jelentősége. Kinek-kinek szája íze szerint.

Bibliográfia

- Boda László: Ökológia és keresztény erkölcs (kézirat)
- Bronowski, Jacob: Science and human values - New York, Harisson&sons, 1965.
- Callenbach, Ernst: Ecotópia – Budapest, Göncöl kiadó, 1998.
- Czakó Gábor: Beavatás- Az eldobható Föld - Boldog Salamon Kör, 2002.
- Dehtlefsen, Thorwald: A sors mint esély – Magyar könyvklub, Budapest, 1995.
- Dahlke, Rüdiger: Mitől beteg a világ? – Magyar könyvklub, Budapest, 2002.
- Ferry, Luc: Új rend: Az ökológia – Európa könyvkiadó, Budapest, 1994.
- Fromme, Johannes: A média, mint társadalmi nyugtató, Ökotáj, 2002. III. szám
- Grandpierre Attila: Az Élő Világegyetem könyve – Válasz könyvkiadó, Budapest, 2002.
- György Lajos: A jót választanod kell - Föld Napja Alapítvány kiadása, Budapest 1996.
- György Lajos: Tud itt valaki megoldást? – Budapest, Ökotárs, 2001.
- Hamvas Béla: A száz könyv – Egyetemi nyomda, Budapest 1945.
- Hamvas Béla: Parmosz – Szentendre, Medio kiadó, 1994.
- Jávor Bendek (szerk.): Egyház és ökológia –Budapest, Végegylet füzetek, 2004. (kéziratban)
- Lányi András: Együttéléstan – Budapest, Liget kiadó, 1998.
- Lányi András (szerk.): Természet és szabadság – Budapest, Ozirisz kiadó, 2000
- Lányi András – Vay Márton: Tíz fenntarthatatlan érv a növekedés örülete mellett (kéziratban)
- László Ervin: Harmadik évezred – Budapest, Új Paradigma, 1998.
- László Ervin: Meg tudod változtatni a világot – Budapest, Magyar könyvklub, 2002.
- Massulli, Ignazió: Geist ohne Ferne, Neue wissenschaftliche Zeitschrift, München, 1999.
- Monod, Jacques: Chance and nessesity, New York, White Mountin Ltd. 1971.
- Roszak, Theodor: A szörny és a Titán –tudomány, ismeret, gnózis (Filozófiai figyelő, 1981 3-4.)
- Vay Márton: Birodalmat építsünk vagy édenkertet? Magyar Nemzet, 2003. április 12.
- Vay Márton (szerk.) Meddig vagyunk? Válogatott dokumentumok a Végegylettől–Noran, Budapest, 2004. (nyomdában)
- Végh Attila: A süllyedés metafizikája - Kairosz, Debrecen 2001.
- ifj. Zlinszky János: Róma és Johannesburg: ég és föld? - Új Ember, 2002. szeptember 15.

Tartalomjegyzék

Miről, miként és miért?

(Bevezetés, a témaválasztás indoklása) – 3

Körkép, a magasból – 5

Jin-Jang

A két pólus főbb jellemzői

A jang dominanciája

Körkép, lejjebb ereszkedve – 9

A szabadpiac, és annak hatásai

Ökológia és a magyarországi történelmi egyházak – 16

Egymás mellé a két fogalom

Mi a helyzet Magyarországon?

A tudománynak, a magáét - 21

Útban Gaia születése felé – 27

A tudomány és a misztikus gondolkodás közös gyermeke: Gaia

A Gaia-elmélet hatása és utóélete

Időközi összefoglaló

Tanulságok felé – 36

A két forгатókönyv

A szükséges gondolkodásbéli váltás

A szellem erejéről